

चांदोबा

ऑक्टोबर १९७९

प्रश्नोत्तरे

आय. बेंकटेश्वरराव, नागपुर (अंधा)

प्र. : जन्मांधाचे सर्व आयुष्यच अंधकारमय असले जा? मग त्याला स्वप्ने पडतात का? निदान स्वप्नात तरी त्याला निसर्ग सौंदर्य अनुभवायला मिळते का?

ज. : जन्मांधासुद्धा स्वप्ने पडतात. त्याला डोळ्यांनी दिसणारी वृक्षे स्वप्नात दिसत नाहीत. स्वप्ने, स्वप्ने, स्वप्ने इत्यादी वस्तुनिष्ठव्यतिरिक्त की कर्मेष्टिणे आहेत त्यांनी अनुभवायला मिळणारी स्वप्ने पडतात. स्वप्नात नैसर्गिक सौंदर्य बघणे जन्मांधाचा स्वप्न होत असेल असे वाटत नाही. जन्मांध स्वप्नात काही पाहिल्याचे कृतित्व सांगतांना साळळतात त्यांनी सांगितलेच तर प्रत्यक्ष पाहिलेल्या वस्तुसारखे अहणे कधीच.

सामान्यपणे स्वप्न पडले तेव्हा डोळे बघण्याच्या सामान्य माणसाच्या डोळ्यांच्या पारच्या जोरात हलू लागतात. (Shasmodic, conjugate, rapid eye movements). त्या पारच्या श्रृंखलांच्या सुद्धा हालताना दिसून आलेल्या आहेत. परंतु डॉल्स माणसाच्या पारच्या हालण्यात व जन्मांधांच्या पारच्या हालण्यात फार फरक असतो. 'इलेक्ट्रो ओकुलोग्राम' (Electro oculogram) नावाच्या यंत्राने रिकार्ड झालेल्या 'कोर्नो-फोण्डल पोटेंशियल' (Corneo Foudal potentials) वा जन्मांध व्यक्तीत मुळीच नसत नाही किंवा कमी असतात. जन्मांध माणसाच्या दृष्टीच्या कोणत्या भागांना अपाय झाला आहे, त्यावरही डोळ्यांच्या पारच्यांच्या हालण्याशी संबंध असतो. काही काळ दृष्टी बांगली असून तंतर दृष्टी गेली असल्यास अशा बंध व्यक्तीस स्वप्नात वृक्षे दिसतात. बंध बांधल्यावर म्हणतार- पण नवड आल्याने काही जणांना स्वप्नात वृक्षे दिसणे कमी होते.

डोळ्यांच्या पारच्या हालणे व स्वप्नात वृक्षे यांचा परस्पर संबंध असतो, असे सांगता येईल.

[जादीबाच्या जाचनांना श्री माहिती श्री पी. व्ही. कृष्णराव, लेखक, कायकोळी व पं. व्ही.]

अघटित अनपेक्षित

[७४]

“मित्रा! सर्व काळ असं ठसं रहावं लागलं तर भूक व तहान कशी भागवशी? लोकरच जीव जाईल की?” अत्यंत लोभीने विचारले.

“तसं नाही. लोभी माणसाच्या लालचीपणाळा, पैसांपेस म्हणून तो रात्रंदिवस सरतो त्या वृत्तीला कायमची बद्धात बसावी या हेतूने कुबेराने ही व्यवस्था केली आहे. चक्र डोक्यावर फिरत असेपर्यंत भूक लागत नाही की तहान लागत नाही. जराभरण दोन्ही नसतात. परंतु कष्ट मात्र फार सहन करावे लागतात. “बरं तर, बराच वेळ झाला, मी येतो आता.” तो माणूस म्हणाला.

“इतका काळ छोट्यावर तुस घर आणि कुटुंबातकी माणसं तुला कोठे भेटणार रे? तशी सर्व नातेवाईक मंडळी

केव्हाच इहुलोक सोडून गेलेली असणार. तु आतां कोठे जाणार?” अत्यंत लोभीने विचारले.

“मी त्या गोष्टीचा कधी विचारच केला नाही, म्हण! तरी काय? हे जग मोठे आहे. जीवनात माणसं आहे. युगे बदलली, आप्तबंधू सर्व निघून गेले असले तरी जीवन आनंदात चालविता येईल.” असे सांगून तो माणूस निघून गेला.

तिकडे अतिलोभी जनेक दिवस अत्यंत-लोभीची वाट पहात राहिला व आपल्या मित्राचा शोध काहीतरी सेवडी अत्यंत लोभी डोक्यावर चक्र घेऊन येथे उभा होता तेथे बाला. त्याने अत्यंतलोभीच्या डोक्यावर चक्र फिरत असलेले पाहिले, त्याचे सर्वांग रमताने पात्रलेले त्याला दिसले. ते वृक्षच अयंकर होते.

आपल्या मित्राला त्या स्थितीत पाहून अतिलोभीने डोळे पाण्यावले. त्याने जवळत-लोभीला विचारले-“मित्रा, हे काय रे?”

“विचित्रिचित!” अत्यंत लोभी म्हणाला.

“हे असं कसं चालं?” अतिलोभीने विचारले. अत्यंतलोभीने घडलेला पुराण सांगितला.

तबं ऐकून घेतल्यावर अतिलोभी म्हणाला-“मित्रा! लोभाला बळी पडून तू आपली ही जगा करून घेतलीस! पूर्वी मंथरका नावाचा एक कोष्टी न्हाव्याने सांगितले ते न ऐकल्यामुळे तला कण्टी झाला तला तू मग्न न ऐकल्याने झाला काय?”

“कोणती ती गोष्ट? ऐकू दे तरी.” अत्यंतलोभी म्हणाला. अतिलोभीने ही गोष्ट सांगितली.

मंथरकाची गोष्ट

एका गावी मंथरक नावाचा एक कोष्टी रहात असे. एकदा त्याच्या मागाचे खोटे मोडले तेव्हा माग दुस्त करण्यासाठी खुंटा जोगत्या लाकडाच्या शोषार्थ कुन्हाड सेऊन निघाला. त्याला समुद्र किनाऱ्यावर एक मोठे झाड विसले. त्याने विचार केला हे झाड कोडले तर वाटेस तितके खटे करून येता येतील.

परंतु त्या झाडात राहणारा देव त्याला म्हणाला-“बाबा रे, तू या झाडाच्या नाटेला जाऊ नकोस. हे माझे निवास-स्थान आहे. समुद्रावरची धंदगार हवा खात मी येथे निश्चितपणे राहातो आहे.”

“तरमग मी काय करू म्हणतोस? माझा माग दुस्त झाला नाहीतर यास उधरनिवाहू कसा न्हायचा?” कोष्टीने विचारले.

“एक काम कर. तू या झाडाजवळ आला नाहीस तर तू मादवील ते मी तुला देईन.” देव म्हणाला.

“बरे तर तू म्हणतोस तसं करू या. मी घरी जाऊन मला काय हवं ते सायकोला व मित्राला विचारून येऊन

सांगतो.” असे सांगून कोष्टी आपल्या घरी निघून गेला. तो त्याचा मित्र एक न्हावी होता त्याला भेटला व त्याने त्याचा सल्ला विचारला.

न्हावी म्हणाला-“एक राज्य मागून घे. तू राजा हो आणि मी तुझा संत्री होईन. दोघे सुखाने राहू!”

“बायकोचे काय म्हणणे आहे, विचारतो.” कोष्टी म्हणाला.

न्हावी म्हणाला-“नको! तू बायकोला तुला हवं तितके सायला घाल. वागिने कंपडे हवे ते वे! सल्लार माघ विचारू नकोस.”

“नाही बुधा, शिलानुद्धा विचारले पाहिजे.” असे सांगून कोष्टी बायकोला सल्ला विचारायला गेला. न्हाव्याने जी

सल्ला दिला होता तोही त्याने तिला सांगितला.

“न्हाव्याचं काय ऐकता? हुजामत करायची सोडून त्याला काय कळते? राजा म्हणजे काय आणि राज्य म्हणजे काय हे त्याला काय कळणार? राज्य करायचं म्हणजे गुप्ता आहेत का? युद्ध संधी आणि कायकाय करायला लागतं. तसला त्रास! राज्यलोभाने माऊ, मुलं सर्व राजाचा जीव घ्यायला कमी करीत नाहीत!” बायको म्हणाली.

“तू म्हणतेस ते खरे आहे. तरमग काय मागावे म्हणतेस?” कोष्टीने विचारले. “तुम्हाला दोन हात आहेत व एक डोळे आहे. त्यांचा उपयोग करून तुम्ही दररोज

एक ठोण विणतां. तेवढ्यावर आपला उदरनिर्वाह होतो. तुम्हाला आणखी दोन हात व आणखी एक डोके आले तर कुपट कापड विणून होईल. एक कापड उदर-निर्वाहाला पुरे होईल. दुसरे विकून घोडी घेत करता येईल. म्हणून आणखी दोन हात व एक डोके मागून घ्या." बायको म्हणाली.

"छान!" कोष्टी म्हणाला आणि साडा-जवळ जाऊन त्यान बायकोनं सुचविल्या-प्रमाणे वेवाकडून आणखी दोन हात व एक डोके मागितले.

देख म्हणाला-"तथास्तु!" आणि कोष्ट्याची इच्छा पूर्ण झाली.

परंतु तो दोन डोक्यांनी व चार हातांनी घरी परत येऊ लागला तेव्हा लोक "भूत आलं हो, भूत!" म्हणून ओरडू लागले व दांडक्यांनी त्याला मारू लागले. त्यातच तो मरण पावला.

अविलोशीने मर्यात लोभीला ही कोष्ट बागितली व म्हणाला-"सोऱ्यावर तुम्हा

मनाचे समाधान झाले नाही. तुला हिऱ्या माणवयांची हाक होती. आता काय झालं? जातूंचीच्या कुलाहून खाल रचताये तु मासला गेला आहेस. रक्ताच्या चिळ-कांड्या उडत आहेत. तू हाव भरली होतीस त्या हिऱ्यांच्या पेक्षा तुझ्या बोंड्यातून गळणारे पाण्याचे धेंब जास्त लकाकत आहेत. मित्रा, सोऱ्याहून हिऱ्यांची किंमत जास्त असल्याचे तुला कळले, एवढ्यावरून तू सूज झाला नाहीस. पुढे येणारी संकटे व परिणाम कळव्या इतकी बुद्धी व जिवेक माणसाजवळ बसावा लागतो. तसे नसेल तर भाणूस कित्ती का बुद्धिमान असो, की थोर कुळात जन्मलेला असो, त्याच्यावर संकटे कोंसळतात. माणसामध्ये व्यवहार-ज्ञान असावे लागते. ते नसेल तर मिहाळ पुनर्जीवित करणाऱ्या ब्राह्मणांसारखे स्वतःचा जीव धालवून बसावे लागले.

"येकू दे तरी ती कोष्ट!" बस्यत-लोभी म्हणाला. अतिलोभी कोष्ट सांगू लागला.

भल्लूक मांत्रिक

[१४]

[भल्लूक मांत्रिक व कालीकर्मा मायावी यकंटाचा पाउलांग करीत किल्ल्याजवळ येऊन घोरने किल्ल्याच्या बाजु बसलेल्या मुद्रासंनयी नांगळ चल्तुकाने त्यांना कळविले. जितवेतुचा भंती जीवगुल तेथे आधा व स्थाने एका सेविकाचा कानीबसकडे राठविले. नागवेल्लने व त्याच्या जतुसायांनी किल्ल्याच्या फाटकात जाण लावली. पुढे-]

किल्ल्याच्या फाटकाला जाण लागून आपल्या सेवकाला, म्हणजे रानटी शिकार-च्या न्वाळा भगमग करू लाग-प्याला म्हणाला-"अरे, रानटी सेवका! लोकर ये आणि हत्तीला किल्ल्यात घेऊन चर,"

रानटी शिकार्याने हातातली जळवी हाकडे दूर फेंकून पिली व चोरांचा नायक नागमल्लला सावध करून चांडाळ भल्लूकाला म्हणाला-"आलोच भल्लूक साजक!" आणि हत्तीकडे जाऊ लागला, परंतु तेवढ्यात

Fullscreen

127

X

◀

⏏

▶

12 / 68

नागमल्लाने एकदा विडंब्या दुष्टाने सर्वांच्याकडे पाहिले व म्हणाला—“मी अट्टल चोर वसलो तरी मला जन्म कोण व भिन्न कोण कळत हे आपल्या षोटापुरता ज्या कोणाजवळ पैसा भडका सापडेल त्यांना मी लुटतो. किल्ल्यात दुर्मुख राजाचा जय झाला काय किंवा त्याचा शत्रू सार्धत सूर्य-भूषतीचा जय झाला काय, मला काय मिळणार आहे?”

नागमल्ल त्यांच्या बाजूने राहण्यासाठी काही पगार किंवा द्रव्यभत्ताच्या आशेने जसे बोलतो आहे, हे ओळखून व चिडून जाऊन भल्लूक भानिक आपल्या तलवारीचे टोक नागमल्लाच्या खांद्याला लावून त्याला बरबावून म्हणाला—“हे बघ रे, नागमल्ला! वजानून देवती, ही तलवार मंत्रदंडासारखी असती तर तुला या क्षणी येथल्या येथे एक कोलहा करून टाकले असते. राजा दुर्मुख सोडून आज कोणीही दुसरा जिकला तर एखाद्या क्रूर रानटी जनावरासारखी तुझी शिकार केल्याशिवाय राहणार नाही. ही गोष्ट विसरलास वाटते?”

तत्क्षण नागमल्लला वाटले की राजा दुर्मुखाच्या बाजूस राहण्यातच आपले हित आहे. त्याच्या रक्षणासाठी भानिकासारखे आणि राक्षसासारखे तयार असतं नक्कीच तो राजा उदयगिरीचा पुन्हा राजा होणार.

त्याच्या मनात तो विश्वास उत्पन्न झाला. नागमल्ल आपल्या दोघां अनुयायांकडे बळून म्हणाला—“हे पद्मा रे, आज आपण बाडावरच्या मुंथ्यासारखे आयुष्य चाल-विण्याच्या संकटातून धांवलो. दुर्मुख महाराजांच्या बाजूने पुढा करून आपण शत्रूचा संहार केला की ते आपल्याला संन्यात मोठ्या पगाराची नोकरी दिल्याशिवाय राहणार नाहीत.”

त्यांच्या नायकाने म्हटल्याबरोबर दोघां अनुयायांनी तलवार आकाशात उभी धरून “दुर्मुख महाराज की जय!” असा जयघोष केला आणि तलवारीने फाटकाची जळती लाकडे डेर सरकावून आत शिरायला वरत तयार करू लागले.

भल्लूक भानिक व कालीवर्मा आपापल्या बाहनांवर बसले व चांडाळ भल्लूकाला म्हणाले—“आपण सर्व मिळून दहा जणांहून जास्त नाही. आपण करावयाचे मुख्य काम म्हणजे मायाची मर्कटाच्या हातात असलेल्या मंत्रदंड काढून घ्यायचा. त्यानंतर दुर्मुख राजाला वाचवायचे. त्यासाठी पुनश्चापकी प्रत्येकाने साहस व पराक्रमाची शिकस्त करून दाखविली पाहिजे.”

सर्वांनी आपापली शस्त्रे उडवीत या खेपेस “कालीवर्मा की जय!” असा जयघोष केला.

कालीवर्मा घोबधावर बसून किल्ल्यात वाट काढीत पुढे निघाला, परंतु तितक्यात काहीतरी आठवल्यासारखा घोडा मागे बळवून म्हणाला—“तो उग्रदंड राक्षस कोठे आहे?”

त्यावेळी उग्रदंड राक्षस एका हत्तीची सोंड धरून त्याला बरोबर चालवीत जितकेतूचा मंत्री जीवगुप्त होता त्या बाजूला जाऊ लागल्यासारखा दिसला. ते पाहून कालीवर्मा आश्चर्यचकित होऊन भल्लूक भानिकाला म्हणाला—“गुस्वर्य! असे दिसतं आहे की उग्रदंड राक्षस आपला शत्रू जितकेतू याच्या पक्षात जाण्याच्या निघारात दिसतो आहे!”

नागमल्लाने त्याला म्हटले—“अला व माझ्या बरोबरच्या दोघांना येथे काय काम आहे? हे दोघां भानिकामधले भांडण दिसते आहे. आम्ही आपल्या वाटेने निघून जातो आणि जंगलात राहून आपला धंदा सुरू करतो.”

किल्ल्याच्या फाटकाजवळ पोचतापोचता कालीवर्माने ते ऐकले व संतापून आपली तलवार नागमल्लावर उगारून म्हणाला—“अगदी शेवटच्या क्षणालाही वाटमारीचा आपला धंदा तु सोंडायला तयार नाहीस, नाही का? लक्षात ठेव. निःशस्त्र यावेकडून लुटण्यापुरतेच गौरव व पराक्रम तुझ्या अंगात दिसतो आहे. समोर उभा राहून शत्रूची युद्ध करण्याची हिंमत तुझ्यात नाही!”

“तसे असेलसे मला वाटत नाही. त्याला माझ्याशी काहीतरी काम असल्याचे कळले आहे. म्हणून लोकर जाऊन पाहून ये, काय तो म्हणतो ते!” भल्लूक मात्रिक म्हणाला.

ते ऐकताना चांडाळ भल्लूक दुसऱ्या एका हत्तीवर बसलेल्या दुर्मुखाच्या अंगरक्षकांना म्हणाला—“अरे, अंगरक्षक बोर हो! तो राक्षस कालीवर्मा मालकाच्या विरुद्ध उलटला की काय, न जाणे! आपण त्याच्या मागे त्याच्या रक्षकाला जाणे बरोबर होईल की नाही, विचार करा.” असे सांगून त्याने रानटी सेवकाला त्या बाजूला आपला हत्ती बळवायला सांगितले व कालीवर्माच्या हत्तीला नेढविले.

Full Screen 127 X 14 / 68

घोडघाबर कालीवर्मा, एका हत्तीवर चांडाळ भल्लूक व दुसऱ्यावर अंगरक्षक या सर्वांना आपल्याकडे येत असलेले पाहून उग्रदंड धकित माला आणि काय वाटेल ते अशी भावच राहणे बरे असा विचार करून त्याने आपली दगडी गदा उजव्या हातात घेऊन दूर उचलून धरली व हत्तीची सोंड ओढून त्याला वळविली व उभा राहिला.

कालीवर्मा उग्रदंडाच्या जवळ पोचताच म्हणाला—“उग्रदंडा! हे काय चालविले आहेस रे? आशच्याबरोबर किल्ल्यात जाऊन सूर्यभूपतीच्या हातातून दुर्मुखाला बांधू या असे नव्हते का ठरले?”

“कालीवर्मा! राजा दुर्मुख अद्याप जिवंत आहे असेच का वाटते आहे तुला?” उग्रदंड राक्षसाने कालीवर्माला विचारले.

“तो जिवंत नसेल, असे तुला कसे काय वाटले? किल्ल्यात त्या बाजूने काही सैनिक आहेत, हे दिसत नाही का? तसे तसे तर किल्ल्याच्या जात ये थुड चालू असल्याचा ओरडा ऐकू येत आहे. ते युद्ध कोणामध्ये चालू असेलसे वाटते, तुला?” कालीवर्माने निवारले.

उग्रदंड राक्षस बुर उजे असलेल्या मंत्री जीवगुप्ताकडे व त्याच्या सैनिकांकडे बोट दाखवून म्हणाला—“कालीवर्मा! तुम्ही सर्व

किल्ल्याच्या फाटकासमोर उभे राहून बांधणात वेळ घालविलात. अबून काही विषयदे नाही. लगेच किल्ल्यात शिरून दुर्मुख राजाला बांधवित खसता त्या मायावी मर्कटाच्या हातात गेलेला मंत्रदेह-सुद्धा मिळवायचा आहे!”

“आम्ही तेच काम करायला निघालो आहो. परंतु तू ह्या हत्तीला बरोबर घेऊन कोठे निघालास?” कालीवर्माने विचारले.

उग्रदंड राक्षस आपली दगडी गदा जीवगुप्त व त्याच्या अनुयायांकडे फिरवून म्हणाला—“तो मंत्री आणि त्याच्या बरोबरचे सैनिक तुमच्या पाठोपाठ किल्ल्यात शिरण्याचा प्रयत्न करू लागले तर त्यांना शोधून घेण्यासाठी!”

ते ऐकल्यावर कालीवर्मा त्याच्या मनाने समाधान झाल्यासारखा किल्ल्याच्या फाटकाकडे परतला. त्यानंतर सर्व जयघोष करीत किल्ल्यात शिरले. एका हत्तीवर सलवारी घेऊन अंगरक्षक आणि दुसऱ्या हत्तीवर परशू घेऊन चांडाळ भल्लूक, घोडघाबर कालीवर्मा, रेडघाबर भल्लूक मात्रिक आणि त्यांच्या मागून सोड्याने ओरडत चोरांचा नायक नागमल्ल व त्यांचे अनुयायी या सर्वांना शेत शिरत असलेले पाहून त्या वेळपासून सायंताच्या बाजूने

दुर्मुख राजाच्या बाजूने लढणाऱ्या सैनिकांनी युद्ध करणारे सैनिक भयभीत झाले व ओरड लागले—“सूर्यभूपती महाराज! भल्लूक मात्रिक हत्तीचे सैनिक घेऊन आपल्यावर चालून येतो आहे. तूर्त पळून जाण्यातच आपले हित आहे!”

त्या पाठोपाठ एका लहानग्या बराच्या पाठीमागून सामंत सूर्यभूपती घोडघाबरूप गुढे आला. त्याच्या हातात रक्षकाने माखलेली सलवार होती. म्हणाला—“तुम्ही मिण्याचे मूळीच कारण नाही. दुर्मुखाच्या बाजूने लढणाऱ्या जवळजवळ सर्वांचा फडशा झाला आहे. हा भल्लूक मात्रिक आपल्याला काय करणार? मर्कटाच्या रूपात बापल्या

बाजूने जी आहे तो भल्लूक मांत्रिकांहुन जास्त मंत्रबळ प्राप्त असलेला कुसरा मांत्रिकच आहे !”

सामंत भूपतीला पाहताच कालीवर्माला स्नेह चढला व तो हात थोड चावून म्हणाला—“काय रे सामंता ! माकडांच्या मदतीने तुला सिंहासन मिळणार आहे का रे ? कोठे आहे, राजा दुर्मुख ? त्याच्याव हातो मी तुझे डोके उडवतो, पहा !”

इतक्यात त्या घराच्या छोट्या भिंतीवर मायावी मर्कट उडी मारून बसला व किंच किंच करू लागला. मान वर करून सर्वांनी त्याला पाहिले. त्या मर्कटाच्या उजव्या हातात मंत्रदंड होता. तो आपल्या डोक्या

हातात कोणाचे तरी मुंडके खोडी धरून लोंबत ठेवून म्हणाला—“अरे, कालीवर्मा ! तू राजा दुर्मुख कोठे आहे, विचारीत होतास नाही का ? हे पहा, त्याचे मुंडके ! त्याचा देह कोठे आहे तो तू शोधून काढण्यापूर्वीच तुझं मुंडके राजा सूर्यभूपती कापून जमिनीवर छोळवील !”

तत्क्षण भल्लूक मांत्रिक तळवार व आपले वाहन रेंड्याला त्या बाजूला हाकीत म्हणाला—“अरे मायावी मर्कटाचे सोंग करणाऱ्या भ्रांतिमत्ती ! तू माझा मंत्रदंड चोरलास यासाठी तुला एवढ्या उड्या मारण्याचे कारण नाही. माझ्या हातातली ही तलवार त्या मंत्रदंडाच्या मागाने कोण-त्याही कन्हेने कमी नाही, हे लक्षात ठेव ! तुझा गुरू तांत्रिक मिथ्या मिथसुद्धा ब्रह्मपुत्रा नदीकाठचा प्रदेश सोडून वा जंगलातली धूळ झात फिरतो आहे वाटते ?”

त्या प्रश्नाचे उत्तर देण्याऐवजी मायावी मर्कट दंत काढून दाखवीत किंचकिंच करीत धट्टेत म्हणाला—“भल्लूक मांत्रिका ! तू आपल्या मंत्रबळाने जेठ्याच अंजन घालून पहा ना, माझा गुरू कोठे आहे हो ! कदाचित् ते तुझा गुरू भल्लूकपाद याचे मुंडके कापण्यासाठी हिमालय पर्वतातल्या सिद्धेवर आपली तलवार घासून तिला चार चढवीत असावेत.”

ते ऐकून भल्लूक मांत्रिक संतापला व दंत ओठ चावून कालीवर्माला म्हणाला—“कालीवर्मा व चांडाळ भल्लूका ! कुन्ही या फाटकावर फडक मजर ठेवा ! किरळ्या-तून सामंताच्या बाजूचा एकदेखील सैनिक बाहेर जाता कामा नये. या मायावी मर्कटाच्या व सामंताला वरून यांच्या अंगांची खांडकी उडवून टाका !”

भल्लूक मांत्रिकांच्या तोंडून ते बोलणे पुरते बाहेर पडण्याच्या आत चांडाळ भल्लूकांच्या हत्तीवर बसलेल्या दानटी शिकाऱ्याने सोडलेला बाण मायावी मर्कटाच्या उजव्या हाताला लागला आणि त्याच्या हातातले हे मुंडके जमिनीवर लोळू लागले.

ते मुंडके खाली पडताच दुसऱ्या हत्तीवर बसलेले दुर्मुखाचे अंगरक्षक उबी मारून त्या बाजूला धावले व मुंडके उचलून पहाव म्हणाले—“हे महाराज दुर्मुख यांचे डोके नाही ! हे मायावी मर्कट आपल्याला फसवीत होता.”

दुसऱ्या क्षणाला चांडाळ भल्लूकाने “शिरोधवन भैरवा !” असा घोष केला व आपल्या सेवकाची पाठ धोवटीत म्हणाला—“धाबास सेवका ! तू हा बाण मारून त्या मायावी मर्कटाची जमिंद जिरविलीस ! आम्ही राजा दुर्मुखाच्या शोषाचे हा तव

किल्ला चालून कावू जो कोणी समोर मेईल त्याचे मुंडके झा परशू उडवील. कोणी निसटलाच तर तू त्याला आपल्या बाणाने टिपून काढ !” असे म्हणत त्याने परशूच्या बांध्याने हत्तीला धुडे व्हायला खुणावले.

हत्ती धावा करून पुढे निघाला. मायावी मर्कट भितीवरून उडी मारून कोठे तरी पळाले. तेव्हा कालीवर्मा मांत्रिकाला म्हणाला—“दुर्मुख ! आपण प्रथम सामंत भूपती व त्याच्या सैनिकांचा समाचार घेतला पाहिजे ! दुर्मुख राजा निःसंशय या किल्ल्यातच कोठेतरी जिवंत असला पाहिजे.”

"भल्लूकपाद गुरुवर्य! असा घोष करून व तलवार उगारीत भल्लूक मांत्रिक दुर्मुखाच्या सैनिकांना संबोधन करीत म्हणाला— "राजा दुर्मुखाच्या बाबुने लढणाऱ्या सैनिक हो। ऐका! तुम्ही सर्व आमच्याबरोबर चला। जो कोणी आम्हांला आठवा येईल त्याचे जोर ही मंचवलेली तलवार कमिनीवर कोळवील."

सामंत्याच्या सैनिकासमोर उभे राहू न पावल्यामुळे आजूबाजूला लपून बसलेले राजा दुर्मुखाचे सैनिक धावत पुढे आले आणि मांत्रिकाला म्हणाले— "आमचे महाराज! सत्ता मंडपासमोर सिंहासन आहे त्या दासनात स्वतःला बांधवून लपून बसले आहेत."

"तरतून तुम्ही वाट दाखवायला पुढे व्हा! तुम्हांला मिथ्याचे भुलीचे कारण नाही. आम्ही शत्रूला धोपवून ठेवतो." कालीवर्मा दुर्मुखाच्या सैन्याला धीर देत म्हणाला.

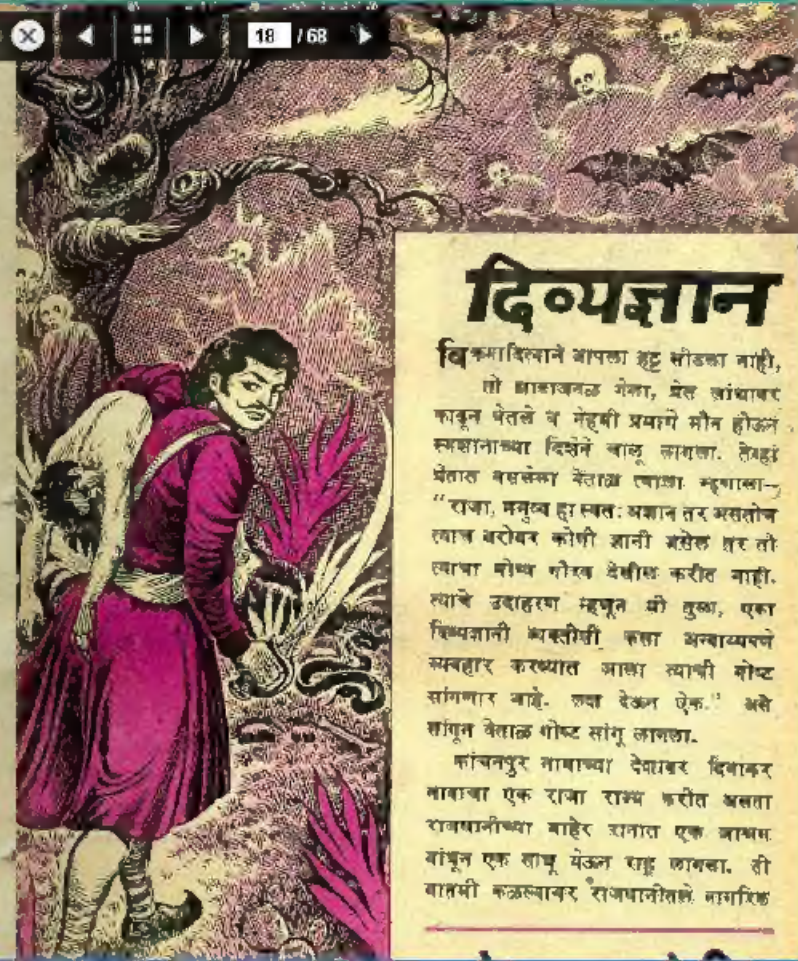
कालीवर्मा व भल्लूक मांत्रिक सत्तामंडपाच्या दिशेने निघाले. वाटेत त्यांना

बाबूचा एकही सिपाई आठवा आला नाही. कारण ते सर्व किस्लयाच्या दुसऱ्या टोकाला सामंत राजा व माराबी मकॅट यांच्या जवळ जबा होऊन पुढे काय सरावयाचे या विचारात होते.

कालीवर्मा व भल्लूक मांत्रिक सत्तामंडपाजवळ पोचणार तेवढ्यात हत्तीवर बांडाळ भल्लूकही तेथे आला. त्याच वेळी सत्तामंडपासमोर दारुणाचे दार उघडले, सर्वे चकित होऊन पाहू लागले. राजा दुर्मुख सिंहासनावर बसलेला होता.

सर्वांना उद्देशून दुर्मुख हात वर करून म्हणाला— "बांडाळ भल्लूका! तुम्हांला सिंहासनावर बसल्याची माफी इच्छा पूर्ण झाली. आतां मू पाहिजे तर माझे भुंडके कापून आपल्या चुकला दे. मी काही एक म्हणणार नाही."

बांडाळ भल्लूक ते ऐकताच मानवातिरेकाने हत्तीवरून उडी मारून खाली उतरला आणि परसू घेऊन सत्तामंडपाच्या दिशेने निघाला. (क्रमशः)

दिव्यज्ञान

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही,

तो झाकाजवळ गेला, येत खांधावर काकून घेतले व नेहमी प्रयोगे मीन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेथेच घेतल बसलेल्या वेताळ त्याला म्हणाला— "राजा, मनुष्य हा स्वतः अज्ञान तर असतोच त्याच बरोबर कोणी ज्ञानी झाले तर तो त्याचा बोध सारखे देखील करीत नाही. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला, एका विषयानाची व्यक्तीची कथा अन्वाव्ययने स्पष्टीकरण करण्यात आला त्याची गोष्ट सांगणार आहे. लव देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

कांचनपुर नावाच्या देशावर दिवाकर नावाचा एक राजा राज्य करीत असता राजधानीच्या बाहेर राजात एक जाधम बांधून एक ताकू घेऊन राहू लागला. ती बातमी कळल्यावर राजधानीतले नागरिक

साधूच्या दर्शनाला जाऊन आपले भविष्य त्याला विचारू लागले. तो साधू लोकांना त्यांच्यावर केव्हा व कोणत्या प्रकारचे संकट येणार आहे ते सांगे व त्यांना सावध करी. तो सांगे ते खरे होई. म्हणून लोक त्याला दिव्यज्ञानी म्हणू लागले.

दिव्यज्ञानीच्या अपूर्व ज्ञानाची कीर्ती राजाच्या कानापर्यंत पोचली. परंतु राजाचे दिवाकरचे असे ठाम मत होते की, माणसाचे जसे प्रारब्ध असते तसेच होते. ते बदलण्याची शक्ती कोणातही नसते. म्हणून दिव्यज्ञानीकडून काही कळले तरी काय फायदा? कारण जे विधिलिखित असते ते पुसण्याची शक्ती मानवाच्या हातात नाही."

परंतु राजाचा मंत्रा सुदर्शन याचे मत निराळे होते. त्याला वाटे की भविष्यकाळीत काय होणार हे पहिल्यानेच कळले तर नक्कीच फायदा होईल. प्रधानाचा मुलगा जन्मल्यापासून भाजारीच होता. मोठेमोठ्या वैद्यांनी औषधपाणी करून हात टेकले. म्हणून सुदर्शनला वाटले की दिव्यज्ञान्याकडून मुलाच्या तबियतीत काय आहे विचारून कवाचित् मुलाला निरोगी करायला काहीतरी मार्ग निघेल. प्रधानाच्या तोंडून मुलाविषयी सर्व माहिती विचारून घेऊन दिव्यज्ञानी म्हणाला—"तुमच्या मुलाला ग्रहर्षी पीडा आहे. बी सांगतो तशी ग्रहर्षाती केल्यावर मुलगा चांगला बरा होईल."

दिव्यज्ञानीने सांगितल्याप्रमाणे प्रधानाने ग्रहर्षाती केली व एका महिन्याच्या आत मुलाची प्रकृती सुधारली. सुदर्शनला फार आनंद झाला व तो दिव्यज्ञानीला काहीतरी भेटवस्तू द्यायला गेला.

परंतु दिव्यज्ञानी त्याला म्हणाला—"प्रधान, मी सर्वतंगपरित्याग केला आहे. मला कोणत्याही वस्तूची गरज नाही." त्याने उलट प्रधानालाच एक औषध देऊन सांगितले की, सारे चावल्यावर त्या औषधाचे सेवन केले तर सापाचे विष उतरते.

सापाची भीती कोणाला बरे असेल, असा विचार करीत घरी तो गेला.

दुसऱ्या दिवशी तो पहाटे उठला व अंधुक प्रकाशात त्याला पांथ चुकून सापावर पडला. साप त्याला चावला. तेव्हा त्याने दिव्यज्ञानीने दिलेले औषध घेतले व त्याच्या विचाररचा घोका उठल्या. ती भोष्ट कळल्यावर राजा दिवाकर पांथाच्या मनात अंत्युक्थ धोडे बांदले. त्याला वाटले की कदाचित् दिव्यज्ञानी फक्त भविष्यच वर्तवीत नसावा. त्याच्या अपात भविष्य बदलण्याची शक्तीमुळा असावी. म्हणून तो एक दिवस शिकारीला जंगलात निघाला असता दिव्यज्ञानीच्या कुटीत गेला आणि दिव्य ज्ञानीचे दर्शन करून त्याने त्याला विचारले—"महात्मन्, आज मी शिकारीला निघायो आहे. आज मला कशा स्वरूपाचे सावज सांपडेल?"

"बाज आपल्याला एकही सावज मिळणार नाही!" दिव्यज्ञानी म्हणाला.

राजा त्या पूर्वी शिकारीला गेला आणि एकही शिकार त्याच्या हाती आली नाही असे कधी झाले नव्हते. म्हणून तो जंगलात बसा विचार करीत निघाला की या दिव्यज्ञानीचे भविष्य खोटे ठरणार. परंतु दिव्यज्ञानीचे भविष्य खरे ठरले. त्या दिवशी राजाला एक ससादेखील शिकार करण्यास सापडला नाही.

ही गोष्ट घडली त्यानंतर दोड्याच दिवसांनी शेजारच्या राजाने कांचनपुरावर स्वारी केली. घनघोर धुल झाले. शेजारचा राजा

फार घुर होला व त्याने सैन्यसुद्धा मोठे होते. म्हणून राजाने दिव्यज्ञानीकडे जाऊन विचारले—"या सुद्धाचा परिणाम काय होईल?" तेव्हा दिव्यज्ञानी म्हणाला—"महाराज, या सुद्धात आपल्याला सहजीविजयप्राप्ती होईल.

या खेपेला सुद्धा दिव्यज्ञानीने वर्तवलेले भविष्य खरे ठरले. स्वतःला शक्तिशाली मानून जाऊने पध्दतीत कांचनपुराच्या राज्यात शिरून कांचनपूरच्या सैन्याची धुळदाण उडवून देण्याचा प्रयत्न केला. परंतु त्याचा अंदाज चुकला आणि त्याच्या सैन्याचा पूर्ण विमोड झाला.

त्यानंतर राजा विवाह व प्रधान सदरशन यांचे दिव्यज्ञानी विषयी बोलणे झाले.

राजा म्हणाला—“दिव्यज्ञानी भविष्य सांगण्यात निपुण आहे. परंतु ते बदलण्याची शक्ती त्याच्यात नाही. त्याने तुझ्या मुलाला बाजारत बचावले. तुला सर्प वशातून वाचविले. म्हणून तुला वाटते आहे की त्याच्यात भविष्य बदलण्याची शक्तीमुद्दा असली पाहिजे. परंतु माझ्या पाहण्यात आल्याप्रमाणे दिव्यज्ञानी कित्याकांना त्यांचा आजार बरा होणे अवश्य आहे, असे सांगून घरत पाठवतो. न त्यांचा आजार खरोखरच बरा होत नाही त्यांना ही गोष्ट नक्कीच माहीत होती की तुमच्या मुलाचा आजार नक्की बरा होणार व तुम्हाला माथ चाबला तरी तुम्ही निरिधत वारंवार तमच्या जिवाला धोका नाही.”

राजाचे ते मत ऐकल्यावर सुवर्णने स्वतः दिव्यज्ञानी जे भविष्य वर्तवितो त्या संबंधी वाटकार्हेने चौकशी मुरू केली. शेवटी राजा म्हणाला ती गोष्ट खरी असल्याचे त्याला पटले. कारण दिव्यज्ञानी काही लोकांचा तोंगे की त्यांच्यावर कशा स्वरूपाची संकटे ओढवणार आहेत? आगली काहीलणांना त्याने मागितले की त्यांच्या प्रयत्नात त्यांना पेश येणे शक्य नाही. काही लोकांना त्याने भविष्यकाळाने त्यांच्या हिताच्या गोष्टी घडण्याचे भविष्य वर्तविले. अशा तऱ्हेने दिव्यज्ञानींच्या भविष्यावर अवलंबून राहून की त्यांना त्यांच्या प्रयत्नात घरा मिळणार नाही. लोकांनी प्रयत्न करण्याचे सोडले. ज्यांचा भविष्यकाळात लाभ होणार असे कळले त्यांनीमुद्दा काम करायचे सोडले. या सर्व गोष्टी कळल्यावर एके दिवशी राजा सुदर्शन आपल्या दोघां विश्वासपात्र नोकरांवरुबर दिव्यज्ञानींच्या कुटीत आला. दिव्यज्ञानी ओपलेला होता. त्याला उठवून एका रथात बसवून एका नोकरावरुबर तूर परदेशात त्याला पोचवा करविला आणि दुसऱ्या नोकराला दिव्यज्ञानीचा देण करून कुटीत सोडले.

दुसऱ्या दिवसापासून तोतथा दिव्यज्ञानी जे भविष्य सांगे ते खोटे ठरू लागले. काही दिवसांनी अनतोचा दिव्यज्ञानीवरचा विश्वास उडाला. प्रजेने त्या कुटीकडे जाणे सोडले.

ज्ञानीचा देण हाकून देऊन परतला. शेखर गोष्ट सांगून वेताळाने विचारले—“राजा, दिव्यज्ञानीने प्रधानावर केवडा उपकार केला होता? त्याने प्रजेचे अनेक प्रकारे हित केले होते. अशा दिव्यज्ञानीला प्रधानाने परदेशात का पाठविले? त्याने कोणाचे कधी चाईट केले नव्हते? या संकाचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याची खंभर खेकले होऊन तुझ्याच पावावर लोटू लागली.”

राजा विक्रमादित्य म्हणाला—“दिव्यज्ञानीला भविष्य वर्तवून ते बदलण्याची शक्ती असली तर त्याच्या हातून प्रजेचे नक्कीच कल्याण झाले असते. परंतु राजाने प्रत्यक्ष पाहून सिद्ध केलेल्याप्रमाणे त्याच्या अंगात फक्त भविष्य वर्तवण्याचीच शक्ती होती. म्हणून प्रजेचे हित होण्याऐवजी अहितच होण्याची शक्यता जास्त होती. कारण ज्या कोणाला आपले भविष्य कळले त्यांनी स्वतः प्रयत्न करणेच सोडून दिले व आज्ञासारखे स्वस्थ

वसून राहाले. मानवाला कर्म करणे आवश्यक आहे. त्याचे फळ हे त्याने भविष्यावर सोडावयाचे असते. परंतु भविष्य आधी कळल्यावर त्याने कर्म करायचेच सोडले व आज्ञासारखा स्वस्थ बसून राहला तर जगाच्या व्यवहार कसा चालावयाचा? प्रयत्न करीत अस्वर्ता अपयश पदरी पडले तर पुढच्या प्रयत्नाला लागताना भावव जून्या चुका करवाचे टाळतो. ज्ञानवृद्धीसाठी प्रयत्न करणे आवश्यक आहे. चुका झाल्यातरी त्या पुढच्या प्रयत्नात अनुभव म्हणून उपयोगी पडतात व ज्ञानाची वृद्धी होते. परंतु जर माणसाला प्रयत्नाचे फळ प्रथमच कळले तर तो प्रयत्नच करायला तयार होणार नाही. मानव उन्नतीच्या दृष्टीने भविष्य कळणे बोव्याचे आहे. देशाला देखील ते बोव्याचे आहे, असा विचार करून प्रधानाने जे केले ते राज्यावरचे संकट टाळण्यासाठी, प्रजेच्या हितासाठी केले. त्यांत त्याला दोषी ठरविता येणार नाही.”

अशा तऱ्हेने राजाचे मीन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अवृश्य झाला आणि मादाला जाऊन खोंबकळ लागला. (कल्पित)

वंश व गुण

फार प्राचीन काळची गोष्ट आहे. पिव्र देशात सोमनाथ नांवाचा एक ब्राह्मण रहात असे त्याला वज्रनाथ नावाचा मुलगा होता त्याने एका धोबराच्या मुलीवर प्रेम होते ती मुलगी दिव्याच्या फार सुंदर होती व लक्ष्मणविषय होती तिच्या वंशावरचे कपडे पाहूनच ती ब्रह्मणकन्या मसल्याचे कळे

परंतु ब्रह्मनाथ कळले की मुलगा एका धोबराकडेच्या नगदी लागून तिच्याशी लग्न करणार आहे तर ते त्यांना मान्य होणार नाही म्हणून वज्रनाथाने आपल्या एका मित्राचे सल्ला घेतला. मित्राने सल्ला दिला: "तू त्या मुलीचा ब्राह्मणासारखे लुगडे मेसायला सामून वडिलांना दाखव आणि ही ब्राह्मण कन्या असल्याचे सांग तू तिच्याशीच लग्न करणार असल्याचे ही सांग समजताच खरी गोष्ट कळली तरी विशेष विघडणार नाही

वज्रनाथ त्या धोबराकडच्या ब्राह्मणासारखे लुगडे घेऊन घेऊन वडिलांकडे गेला म्हणाला: "बाबा ही ब्राह्मणाची मुलगी आहे, मी तिच्याशी लग्न करणार आहे"

ते ऐकून ती मुलगी चाबकल म्हणाली: "ताहूँ हो, हे खर नाही. मी ब्राह्मण जातीची नाही, मी धोबर जातीची आहे" तत्क्षण सोमनाथाने वज्रनाथाच्या मूठकुटात एक विली व म्हणाला: "मूठ" छोटे बोलायला तुला लाग वाटली नाही अशी मत्स्यगिणी इमामनवार मुलगी माझी पुन झाली तर त्याबद्दल मला सन्निधानच वाटेल परंतु तू त्या मुलीला विचार की ती तुझ्यासारख्या छोटे बोलाय्याची लग्नाला तयार आहे की नाही ?

शेजारणीची नवकल

जानकी आणि पार्वती शेजारी शेजारी

रहात पार्वती फार हुषार व खोरणी बार्द होती ती उत्तम गृहिणी होती म्हणून तिचा संसार सुखाचा होता परंतु जानकी तिचा हेवा करी ती पार्वतीच्याहून तिच्या संसार जास्त सुखाना व वैभवसंपन्न आहे, हे वर्षाविषयाचा सतत प्रयत्न करी ती श्रीमंताचा पाद ब्राह्मविष्णुसाठी मूर्त्यवान वस्तु खरेदी करून त्याचे प्रदर्शन करी परंतु पार्वती हुषार होती. म्हणून तिचा संसार साधा असूनही तीटनटका असे.

ते जानकीला जाणवत होते. म्हणून तिचा ईर्ष्यामयी जास्त पेटे तिने आपल्या पतीला काहीतरी उपाय सुचवायला सांगितले. तिच्या पतीला वायकोची ती दिव्याक वृत्तीच पसंत नव्हती म्हणाला: "शेजारणी-हून तू बरचढ असल्याचे दाखवितस व माझ्या बोव्यावर कर्ज वाढत झाले आहे.

पापुळ तू कांयतीही जास्त किमतीची वस्तु विकत घेण्याच्या भागडील पट्ट नकोस. शेजारणी काय विकत घेतात ते प्रथम पहा व त्यानंतर तू विकत घे" पतीचा सल्ला जातकीत मान्य केला त्या वेळपासून तिचा थोडी मनःशांती लाभू लागली

जानकी व पार्वती दोघींना धुलबाळ नव्हते त्यांना गानात कोणी घोर सगंधुबुरा आल्याचे कळले. ते लोकांच्या इच्छा पूर्ण व्हाव्या म्हणून आशीर्वाद देतात व त्याप्रमाणे त्या पूर्णही होतात, अशी वदता होती ते कळल्यावर पार्वती त्या साधु-बुवांच्या दर्शनाला गेली. पार्वती गेल्याचे कळल्याबरोबर जानकीबुद्धा त्या बुवांच्या दर्शनाला घावली दोघींनी त्या बुवांची पादपूजा केली बुवांनी दोघींना एक मंत्र सांगून म्हटले: "तुम्ही दोघी या मंत्राचा जप करा तुमची इच्छा पूर्ण होईल."

स्वानंतर दोघी आपापल्या घरी परतल्या पार्वती तिला एक सुंदर मुलगा व्हावा अशी इच्छा मनात बाळगून मंत्राचा जप करू लागली

जाता जातकी विचार करू लागली की, पार्वती कोणती इच्छा मनात बाळगून मंत्र जपते आहे? हे पार्लु तिला एकदा मात्र घाट की पार्वतीसारक्या आपल्याला आयुष्य चालवण्याकडे मिळाले. तोन सल्ला तिला मिळाला पतीने दिला होना म्हणून तिन ही इच्छा मनात ठेवून यथ जपायला सुरवात केली की, पार्वतीला जे काही आयुष्यात होत राहील, तेच आपल्याला होत रहावे

काही महिन्यांनी पार्वतीला एक सुंदर मुलगा झाला. कदाचित मंत्राचा परिणाम म्हणूनच की काय जातकीलासुद्धा एक सुंदर मुलगा झाला. ते कळल्यावर जातकीच्या पतीला परमानंद झाला त्यांत आयकोन किती तुनारीने वरीवर इच्छा केल्या मंत्र जपला माबडल त्याने वायकोच कोटुक केले या डलट जातकीला वाटल की

पतीने दिलेल्या सल्ल्याप्रमाणे तो परतला म्हणून तिला पुत्रप्राप्ती झाली व तिन पतीची सूप साखाणणी केली.

एके दिवशी अचानक पार्वतीच्या घरात चोर घिरले आणि घरातली चीजवस्तु उचलून निघून गेले त्याच दिवशी रात्री जातकीच्या घरातही चोरी झाली या चोरीत पार्वतीचेच ज्ञान नुकसान झाले. कारण तिला मदत करायला कोणी शीत गृहस्थ नव्हते नुकसान भरपाई व्हायला तिला कितीक वर्षे लग्नार होती परंतु जातकीची गंध तशी नव्हती कारण तिला मदत करणारे पुष्कळ लोक होते. तिचे नुकसान जखम काढणारे असेक नातेवाईक होते, परंतु मंत्राचा प्रभावच की काय तिच्या मदतीला कोणी आल नाही त्या विषयापासून पार्वतीला कष्ट सहन करावे लागले तेच जातकीलासुद्धा सहन करावे लागले. ती देशभक्त सांगणे मागू लागली की देवा, सापुडे पार्वतीवर कोणते ही सकट येऊ देऊ नकोस!

भीळा बाळू

बाळू हा बगची भोळा होता. लहानपणीच आईवडील मारले, तेव्हापासून त्याला त्याच्या आजोबांचे वाढविले तो स्वभावाने फार चांगला होता. पण त्याला बरे-वाईट, गुंजगुंज काहीच कळत नव्हते, म्हणून तो काही तरी चुक करायला आणि जांकांच्या विषया खायला.

एकदा त्याच्या गावातल्या सर्व विहिरी भटल्या, तेव्हा सर्व गावकरी दूर नदीवर जाऊन पाणी बांधू लागले. एकदा बाळू एका मालीसून गात असता एक म्हाताच्या बाई नदीवरून घागर मारून पाणी घेऊन येत होत्या. घय जास्त झाल्यामुळे त्यांना ती घागर देवळून आणणे जवळ वाटत होते त्यांनी घागर एका ओढ्यावर ठेवली पुन्हा उचलू लागल्या तर उचलता येईता बाळू घाबत पुढे गेला आणि घागर उचलून देऊ लागला

त्या बाई ओरडल्या-“मूर्खा! सोव-ळ्याचे पाणी घेऊन आले हेत, शिवलास की रे!” त्या बाईंनी ते पाणी त्याच्या अंगावर ओतले आणि पाणी आगायला, पुन्हा नदीवर निघाल्या. बाळू ओल्या कपड्यांनी घरी गेला आणि आजोबा तोंडच्या लूप शिंका झाल्या.

असाच एकदा बाळू बाजारातून भाजी घेऊन घरी येत होता तेव्हा एक मुलगा पळत येत असतला दिसला त्याच्या पाठीमागून एक म्हातारा माणूस ओरडत येत होता-“बाबरे, कदाबा! दोन थपडा पडल्याशिवाय तुझं डोके ठिकाणावर येणार नाही!”

बाळूने त्या म्हातार्याला मदत न्हारी म्हणून त्या मुलाला धरला आणि दोन थपडे मारून म्हातार्याला म्हाणाला-“आजोबा तुम्ही घाबक नका! सोव-

दिल दोन माला! आतां त्यांचे डोके ठिकाणावर आले असेल।”

घराटे पबलाच मुळगा मोडघाने किंकाळी फोडून रडू लागला.

कोणी तरी रस्त्यावर जालगाऱ्याने नातवाला दोभ जपाटं मारलंल माहून म्हाताऱा सतापला व ओरबला—“कोण रे तू? लहानशा भुलाशा मारायला तुझे हात पुढे झालेच कुसे?” असे म्हणत म्हाताऱ्याने नातवाला पोटाशी धरून घात केले. चार पोने तेथे जमा झाले होते. त्यांनी बाळूच्या खूप शिब्या हासडल्या.

बाळू एवढेसे तोंड करून घरी गेला व घडलंली गोष्ट जाहीर सांगितली तिच्या तोंडी त्याने आवण्णी शिब्या खाल्ल्या

स्नानासाठी लोक येत होते बाळू दररोज नदीवर आंगोठोळा जात असे तो नदीत स्नान करून काठावर काही वेळ गंमत पहात बसे

एके दिवशी तो असाच बसला असता एक जीवपे स्नान करून त्या बाजूला आले व काठावर चढू लागले. पुढे कळवा चकून वर आला बायकोने तबरा हात वेईज म्हणून हात पुढे केला परंतु नवऱ्याचे लक्ष तिकडे गेलं नाही बाळून ते पाहिले आणि चवदिशी पुढे होऊन त्या बाईचा हात धरला व त्या बाईला वर ओढले

नवऱ्याने मागे वळून पाहिले व बाळूला दोन तीन मुस्कुटात देऊन वर शिब्या देत तिघून गेला

बाळूची आजी आवारी पडली व तिन खाट धरली होती. मार खालून बाळूला घरी आलेला पाहून तिच्या डोळ्यांना पाणी आले. म्हणाली—“अरे बाळूचा! तू बांगळाच बाहेर दे! परंतु मी गेले तर तुझ्याकडे पाहणारा कोणी मिळणार नाही या गावात. तुझा हा भोळपणा कोणालाही खपणार नाही. मर्या स्नानात पोच-विल्यावर तू या. गावात राहू नकोस. आवण्णी कोठतरी जाऊन दिवस काळ कोठही कोणी तुला बोलावून मदत मागितल्याशिवाय कोणालाही कोणताही मदत देण्याच्या मानगडीत चढू नकोस.”

त्यानंतर लोकरच आजी घारली बाळून तिची सर्व उत्तरक्रिया केली आणि आजीने

सांगितल्याप्रमाणे उदरनिर्वाहाच्या शोधाचे दुसऱ्या गावी जायला निघाला

तो एका रातातल्या रातने जात असता रस्त्याच्या बाजूच्या एका जुनाट विहिरीतून त्याला “वांनवा हो वांनवा!” असा आवाज ऐकू आला

बाळू त्या बाजूला लगेच धावला. त्याला आजीने सांगितले होते ते वाटवले. हाक मारल्याच्या व्यक्तीने त्याचे नाव घेऊन हाक मारल्याशिवाय व ‘वांचव’ म्हणून म्हटल्याशिवाय मी मदत करणार नाही! इतक्यात राजाचे दोन शिपाई त्या बाजूला आले त्यांनी विहिरीतून बत असलेल्या हाका एकल्या. जवळच बाग पुढे करीत असलेल्या बाळूला पाहून त्यांना

संशय आला व त्यांनी त्याला एका झाडाखाली बांधून ठेवले आणि विहिरीत पडलेल्या अवतीला रानटी बेलीच्या मदतीने बाहेर काढले.

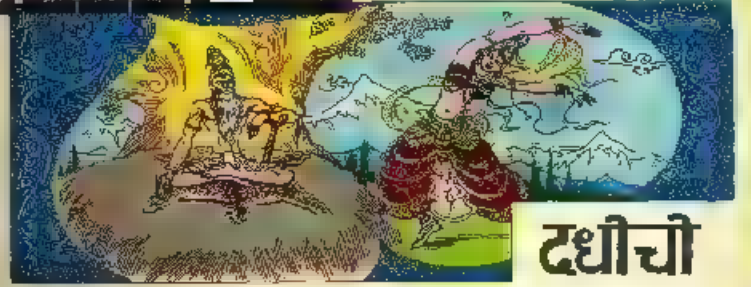
ती माणूस म्हणाला-“व्यापारासाठी शहराकडे जात होते मला खूप तहान लागली होती विहिरीत पाणी बसेल असे समजून वाकून पहात असतां कोणांतरी कोराचे माझ्या हातातली पैशाची पिशवी बांधून घेतली व मला विहिरीत डकडले माझे वधोव, विहिरीत जास्त पाणी नव्हते म्हणून बांधला.”

‘तुला विहिरीत डकडणारा माणूस हाच असला पाहिजे!’ असे म्हणत शिपायांनी त्या माणसाला बाळूला दाखविले बाळू दडत म्हणाला-“मी आजपर्यंत कोणतेही पाप केले नाही हो! मी त्याला बांधकायचा विचारही केला होता परंतु तसे न करण्याचे एक कारण होते.” असे सांगत बाळूने आपला जीवन वृत्तांतच सांगून टाकला.

विहिरीत पडलेल्या माणसाला बाळूचा ओळखणा कळला तो शिपायांना म्हणाला-“मला विहिरीत डकडणारा माणूस हा नाही तो चांगला दांडगा होता शिवाय विहिरीत पडून बराच वेळ झाला मला डकडणारा हातका वेळ इकडे कशाला येऊनत राहील?”

“बरे तर, खऱ्या जोराच्या शोधार्थ जातो!” असे सांगून शिपाई निघून गेले. नंतर विहिरीत जो माणूस पडला होता तो बाळूला म्हणाला-“तुझा पांढा कोठे ही भरणे शक्य नाही, तू माझ्याबरोबर चले. माझ्या मळ्यात काम कर व मळ्यातच रहा. तुझ्या वाटला कोणी धंद्या नाही मुकी झाड तुझ्याकडे तुझं नाव घेऊन तुझी मदत मागणार नाहीत तुझ्या मोठा पाण्याची जबरजस्ती खाणकासून मी घेता.”

बाळूने आनंदाने हे काम करण्याचे मान्य केले व त्या माणसाबरोबर निघून गेला.

दधीची

दधीची हे व्यवन ऋषींचे चिरंजीव. हे सारस्वत तीर्थात् तपश्चर्या करीत असता इंद्राचा भीती वाटू लागली की हे त्याचे आसन बळकावणार म्हणून त्याने तपोभंग करण्यासाठी अलंबुस नावाच्या अप्सरेला पाठावले.

विचित्र गोष्ट अशी की इंद्राने स्वतःच्या जातीच्या तप्याण्याच जणांचा वध केला आणि इंद्राची पदवी प्राप्त केली होती त्याच्या सारखे समर यज्ञ कोणी केले तर त्याला इंद्रपद प्राप्त होईल अशी त्याला सारखी भीती वाटत होती या भीतीमुळे इंद्राने अनेक ऋषींची तपश्चर्या भंग करण्यासाठी अप्सरांना पाठविण्याचा प्रघातच ठेवला होता त्यात त्याला मगही प्राप्त होत राहिले.

दधीची ऋषींच्या बाबतीत मात्र त्याला यश मिळाले नाही असेच म्हणावे लागेल.

कारण अलंबुस अप्सरेने दधीचीची तपश्चर्या भंग कर केलीच व तिच्या पोटी दधीचीला सारस्वत नावाचा एक मुलगाही झाला होता.

इतके असूनही दधीची इतके मोठे तपस्वी हातं की इष्ट पंचवी एक हजार वर्षे रिकामी पडली तेव्हा त्यांनीच इंद्रासमन भूषणित हाते त्याच काळात दक्ष व त्याचा जावई त्रिमूर्ती-मधला शंकर यांचे भांडण झाले कारण ब्रह्मदेव यज्ञ करीत असतां दक्ष तेच आला तेव्हा सर्वे अतिथी अस्मान्न त्याच्या सत्कारार्थ उभे राहिले, एकटा शंकर उभा राहिला नाही. म्हणून दक्षाला रस झाला व खो, असे तेवत तेवून त्याने स्वतः, यज्ञ आरंभिला असतां जावयाला व स्वतःच्या मुलीला, यज्ञसमारंभात भाग स्वयंसेवा निमंत्रण पाठविले नाही सोलाविले तसूनही सती यज्ञसमयी, ‘मी माहेरीच ठर जाते

वाहे, नाही ब्रीलाविल तर काय झाले', असा विचार करून गेली. परंतु फिक्काकडून तिचा अपमान झाल्यामुळे तिने अग्निप्रवेश करून आत्महत्या करून घेतली ते कळल्यावर शंकराने संतापून वीरभद्राची सुट्टी केली आणि त्याच्या नायकाद्वारेही आपल्या गणांना दक्षप्रश्न मंडपात पाठवून दक्षयज्ञ ध्वज करविला. दक्षाचे डोके कापण्यात आले. त्यानंतर देवांनी दक्षाच्या देहावर बक-याचे डोके नसविले व त्याला धांवविले.

दक्ष व शिव देवांच्या मध्ये हे वैर आले त्यात एकट्या दधीचीनच शंकराच्या बाजूने समर्थन केले ते शिवायकत होते.

दधीचीच्या बायकाचे नाव लामामुद्रा होते.

देव आपली सारी अस्त्रे दधीचीजवळ ठेवून देवीत राक्षस घडून जातील म्हणून देवांना भीती वाटे. बरेच दिवस ते त्या अस्त्रांच्या शोधात आले नाहीत. तरी दधीची ही अस्त्रे घालवूनच असली. देवांनी आपली अस्त्रे परत मागितली तेव्हा दधीची

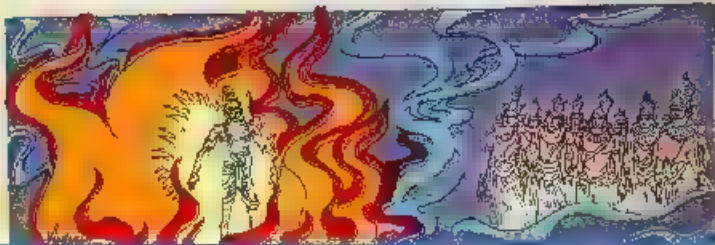
म्हणाले—'मी अस्त्रे परत देऊ शकणार नाही मी तो पिऊन टाकली देण म्हणाले—'कामची अस्त्रे स्वीक पाहिजेत'.

'तुमच्या अस्त्रे शास्त्रा हाडात मिळून गेली आहेत माझी हातें पडून त्यांचा उपयोग अस्त्रासारखा करा' दधीची म्हणाले.

'तुम्ही जिवंत असतां तुमच्या हाडांचा उपयोग कसा काय करायचा?' देवांनी विचारले तेव्हा दधीचीने आपल्या तपो-बलाने अग्नी जागविला आणि त्यात स्वतःला जाळून घेतले त्याच्या हाडांचे ब्रह्मायुध वृक्षायुध व इतर अस्त्रे तयार झाली.

दधीचीच्या हाडांचे फल एक वज्रायुध झाले असेहीही सांगतात. इंद्राने याच वज्रायुधाचा प्रयोग करून वृक्षासुराचा वध केल्या होता.

दधीचीने अग्निप्रवेश केला तेव्हा लोका-मुद्रा गरोदर होती. नंतर तिच्या जो मुलगा झाला त्याचे नांव विष्णूदाद होते.

चंद्रहास

केरळच्या राजाना त्याच्या तळूनी वध कंता त्याच्या राणीने त्याच्याबरोबर सांवरून केले. त्याच्या मुलगा चंद्रहास अश्वी लहान म्हणजे ताण्ड्याच होता त्याला एका दासीने कुतब देगात पोचले होते.

कुतब देगाच्या राजाला मुलवाळ नसले प्रसन्न दुष्टबुद्धीने वाढत होते की त्याचा मुलगा राजा होणार परंतु चंद्रहासाला पाहून दरबारी ज्योति-ष्याने अविष्ट बघविले की चंद्रहासच राजा होणार.

चंद्रहास जिवंत राहून तर आपल्या मुलांसाठी राज्य मिळणार नाही, असा विचार करून दुष्टबुद्धीने चंद्रहासचा वध करण्यासाठी शत्रुकारी संमले चंद्रहासाचा वध करण्यात त्याचा हात घेऊन. म्हणून त्याची त्याला जखमताने सोडून दिले.

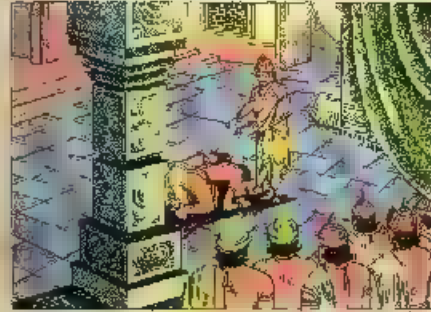

कुलिक नावाचा एक राजा विकारीचा त्याने रागात सेवा असता चंद्रहासबरो पाहून व त्याचा मेल नसल्याने त्यालाच स्वतःचा मूतगा मारून बाबू लागला. चंद्रहास न येण्याने काळजाच बुटबुटांनी त्याचा मेलत्या थरी आणून ठेवने

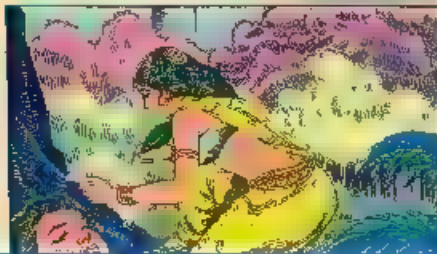
भंते चंद्रहास मेलना थंड्या व ते एक दिने त्यात चंद्रहासना विषयाचा दे असे मानून त्याने चंद्रहास व विषयाचे लाल करून दिले

दुष्टबुद्धीचा मूतगा मेलन एका शांतत राजाचा प्रतिनिधित्व म्हणून काम करीत होता. दुष्टबुद्धीने एक पत्र लिहून ते चंद्रहासच्या हाती त्याच्याकडे पाठविले. चंद्रहास राज-प्रतिनिधीच्या वाहपाच्या आवरणात पोचता तेव्हा वरून येत्यामुळे एका झाडाखाली निश्रांती घेण्यासाठी पोचला.

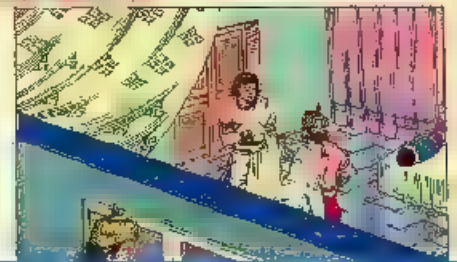

पुढे दुष्टबुद्धीचा त्याचा मेल पसल्याने काळजे चंद्रहास मेला तर नाहींच, बर त्याचा जावई सावा तरी त्याचा वृष करणाचा विचार दुष्टबुद्धीने घेतातून काढला नाही

दुष्टबुद्धीची मुलगी विषया मारत्या जावाबरोबर रहात होती. तिने उघेतात चंद्रहासला होपलेल्या मयस्येत पाहिले व ती त्याच्या रुपावर भाळणी चंद्रहासच्या हाता-तले पत्र हळूच घेऊन तिने पाचले. त्यात चंद्रहासला विष घ्यायला लिहिले होत तिने 'विष' या शब्दाचा

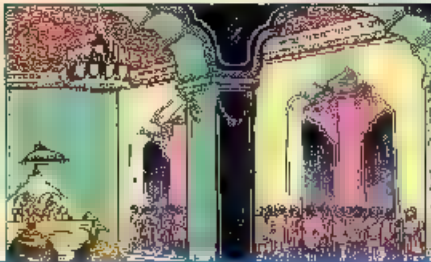
दुष्टबुद्धी चंद्रहास म्हणाला. "तू आज मध्यरात्रीच्या सुमारास चंद्रिकेच्या शेवामनात पाऊल तिची पूजा करून दे, ती एक धून मूर्त आहे. बापाचे चंद्रहासला घांगिले ते यदनने ऐकले होते.

मध्यरात्रीच्या सुमारास चंद्रदास देव-
ळात जायता निघाला तेव्हा विषयाचा
संक्षय आला व तिने चंद्रदासाना ओळ
विले नाही. परंतु कुचमुहूर्ताची घोष्ट
ऐकून मध्य रात्रीपासून गेल्या तेव्हा
सारक्यांनी त्याला ठार केले

त्याने सर्व भयान कुकळ गेलेले पाहून व
त्याचा मुलगासुद्धा मृत झालेला पाहून
कुचमुहूर्त त्या अवस्थेत मरण पावला

राजाने बापलेला मुलीचे लग्न चंद्र
दासाशीच करून देऊन त्यासिध्द
आपल्या राज्याचा बारस केले चंद्र-
दासाने वनेक वर्षे राज्य केले व
प्रजेची प्रीती संपादन केली

कुमारस्वामी

पावती शंकराच्या समागमाने गरीबर
असता तिने आपला गर्भ अम्लीत
वाढवामला ठेवला. अम्लीत ती राहिली
वाढवामला सोपविला. राहिले तो काठा-
वरच्या रावताच्या वेदात सोडला तेथेच
कुमारस्वामीचा जन्म झाला.

अशातच ते रावताच्या वेदात जन्मलेल्या
कुमारस्वामीला सहा कृत्तिकांनी अंगावरचे
दूध पाजून वाढविले म्हणून त्याला सहा
तोड साली व पण्मुख किंवा कार्तिकेय ही
नावे पडली सप्तर्षींच्या पत्नींपैकी वशिष्ठ-
मुनीची नायको अश्वत्थी हिला सोडून
इतर सहाजणींनी कुमारस्वामीला वाढविले
अशीही एक कथा आहे. त्याच कृत्तिका
असेही सांगतात

कुमारस्वामीचा जन्म झाला तेव्हा
त्याच्या जवळच शंकराचे ज्या वनस्थान
त्रिपुरासुराचा वध केला ते वनस्थान पडले

होते, म्हणजे, कुमारस्वामीने त्याची दोरी
ओढली तेव्हा एक भयंकर आवाज
झाला आणि दोन दिग्गज त्या आवाजाने
घाबळून जाऊन कुमारस्वामीच्या अंगावर
पडले. त्या हस्तींना नेहमीसाली फेंकून ते
तगधं मृत खळू लागले व आपनदान ओरडू
लागले.

कुमारस्वामी जन्मल्यावर ब्रह्मदेवान
त्याला पार्वतीपरमेश्वरांना दाखविले व
म्हणाला—“हेच तुझा आईवडील रे. बावा!”
इंद्राचे ऐरावताच्या दाल घरा आणून
कुमारस्वामीला प्रेमाने दिल्या.

कुमारस्वामी जन्मला तेव्हा त्रिलोकात
खळबळ उडून गेली म्हणजे अशीही एक
कथा आहे की ते पाहून आणि कुमारस्वामीचे
तेज पाहून सर्व मुनी भयभीत झाले व
इंद्राकडे दाबले त्यांनी इंद्राला सुचविले—
“हा कुमारस्वामी तुला पराभव करून

इंद्रासन बळकावणार म्हणून तू त्याचा पहिल्याने बंध करून टाक. इंद्राने सप्त मातृकांना बोलाविले व कुमारस्वामीचा वध करण्या अशी त्यांना आज्ञा केली. सप्तमाता कुमारस्वामीकडे गेल्या, परंतु त्यांनी तसे न करता जातेखारखे त्याचे लालन पालन केले. कुमारस्वामीने त्यांना बालग्रह केले म्हणे.

सप्तमातृकांकरवी कुमारस्वामीचा वध न होऊ शकल्यावर इंद्र त्याच्याशी युद्ध करायला आला व त्याने त्याच्या बंध्या-सुधाचा श्रयोध केला. वज्रायुध कुमाराला उजव्या वाजूला लागले. त्यातून बळ्याचे तांड असलेला विषाळ जन्मला. विषाळा-बरोबर अनेक कन्या व कुमार जन्मले. त्यांना पाहून इंद्र पावकून गेला व कुमार-स्वामीच्या पायावर पडून त्याच्याचरणांपाशी आश्रय मागितला.

“तुला काय पाहिजे, सांग !” कुमारस्वामीने त्याला विचारले. “तू माझ्याशी प्रेमाने व सुखासमाधानाने वाग

माझा इंद्रपदाचा तू म्हण वर इंद्र म्हणाला.

“मला तुझ्या इंद्रपदाची गरज नाही” कुमारस्वामी म्हणाला.

“तसे असेल तर तू देवांचे सेनापतित्व प्रहण कर” इंद्राने चिंतवी केली.

कुमारस्वामीने अनेक राक्षसांचा वध केला. त्यांतले शूर रामासुर, अंधकासुर वगैरे प्रमुख होत. यांचे भवतावरच राक्षसांची मुख्य वस्ती होती म्हणून कुमारस्वामीने तो पर्वत छिन्नभिन्न करून टाकला.

कुमारस्वामीने जे सर्वांत मोठे कार्य केले ते म्हणजे तारकासुराचा वध. तारका-सुराला ब्रह्मदेवाचा वर प्राप्त होता. ते वट प्राप्त झाल्यामुळे त्याने इंद्राला भयकपित केले. स्वतः ब्रह्मदेव सुद्धा वेचोता काही मदत करू शकला नाही हे सर्व कुमारस्वामीच्या जन्मापूर्वीच घडले. कुमार-स्वामीने जन्म घेऊन देवांच्या सैन्याचे सेनापतित्व म्हणू केले आणि तारकासुराचा वध केला.

भय म्हणजे?

एका जंगलातल्या तरुणाच्या कानांनी एका लहानशा घरात एक गरीब आई रहात असे तिला एकलता एक मुलगा होता त्याचे नाव सुमन होते. त्याच्या आईने त्याला खूप लाडल, वाढविले होते.

एके दिवशी सुमन व त्याची आई निश्चितपणे घरात झोपली होती. एकाएकी जाण्याचा वाटा कुठला, निजा जमकू लागल्या आणि गडगडाट हाऊ लागला थोड्याच वेळाने भुलळधार वाजून पडू लागला. तुफानाचा आवाज ऐकून आईची झोप मोडली व तिने मुलाला उठविले आणि म्हणाली - ‘खरें काळ! मला भीती वाटते आहे तू उठून ती खिडकी जरा बंद कर पाहू.’

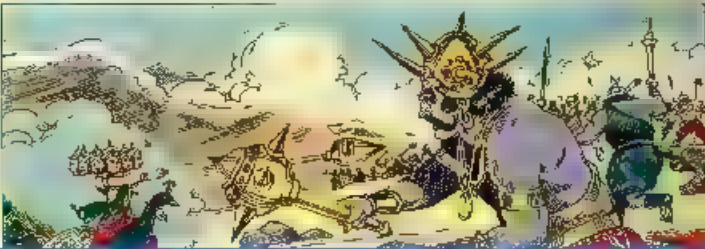
सुमन चमगला जागा झाला होता आई म्हणाली ती त्याने ऐकले, ‘भीती’ हा शब्द त्याने आयुष्यभरात अगदी पहिल्याने

ऐकला होता म्हणून म्हणाला “खिडकी बंद करतो रा आई! पण तू भीती’ म्हणालीस ते काय व ती कशी असते?” त्याने विचारले.

सुमाने विचारलेल्या त्या प्रश्नाचे आईने काहीच उत्तर दिले नाही. एवढ्यासाठी पोराला हे सर्व मांडल काय बसायचे असा विचार करून पुन्हा ती पांघरूण घडून पडून राहिली.

परंतु ‘भीती’ म्हणजे काय व ती कशी असते ती पाहून मायचे सुमनच्या भलात होते, त्याला झोपावेसे वाटत नाही.

‘असे नाही काय होणार’ असे ठरवून तो हळूच दर उघडून बाहेर आला तो दवा काळाला पायसात भिजत रानात निघाला आणि “भीती तू कशी आहेस? कोठे राहतेस?” असे विचारीत भीरवट चालू लागला.

“बाळा, आकास का? हा बघ पाऊण बापून ठवला आहे व कोणीतरी भेईल म्हणून बोट पाहते आहे तू मला सांधावर बोट उभे राह विलेस म्हणजे मी आपल्या मुलाला पाऊणवतून खाली उतरवीन!” असे उत्तर देऊन आले

सुमंत वरे' म्हणाला व त्या दिवने निघाला तेथे एक घरत एक बाई उभी होती वरच्या तुळईला एक पाऊण टांगलेला होता

बाराखरी ती कोणी मनुष्यजातीची स्त्री नव्हती ती एक राक्षसीण होती ती गोष्ट सुमंतला माहीत नव्हती त्याने तिच्या आपल्या सांधावर चढविले. त्या राक्ष-

सिणीने सुमंतला भविष्या पायासाठी तुडवून डार करण्याचा प्रयत्न सुरू केला. त्या बरोबर सुमंतला राग आला व त्याने राक्षसीला खाली पाऊण्यासाठी हातांनी ठकवले

ती ब्रह्मराक्षसी जमिनीवर तोंडवशी पवली व तिचे दोन मुळ तुटले. ती ओरळत किचाळत तेवून पळून गेली

सुमंत त्या घरातून बाहेर आला. त्यावेळेपर्यंत सूर्योदय झाला होता. तुफान थांबले होते तो आणखी चार पांवलं पुढे गेला.

एका जागी डोंगरावरच्या मोठमोठ्या वगडावर बसला काही बोर त्याचा दिसला. ते सुमंतला पाहून विचारले-“कोण रे तू? हा जागी पक्षीमुळा उडायला भित्तत राजाचे शिपाई या जागी थांबला आहे पुढे करतात आणि तू मात्र निर्भयपणे इकडे येतो आहेस?”

“तू भय म्हणालास ते काय व कसे असते, हे पहायलाच मी इकडे आलो आहे!” सुमंत म्हणाला

तू ऐकून बोराना हसू आले त्यांनी सुमंतला एक लंबर, एक उलघणे आणि पीठ दिले आणि म्हणाले “ती खाडी दिसत आहे ना तिच्यातल्या स्मरानात जा आणि हे पीठ दिले आहे ना त्याच्या आकऱ्या भाजन आण”

सुमंत वरे' म्हणाला आणि स्मरानात गेला व तेथे जळत असलेल्या ठंवलं चितेतले निखारे फुलवून त्यांच्यावर तडा आणि भाकरी भाजू लागला बाजूच्या एका समोरीतून एक लांब हात बाहेर आला व म्हणाला-“मुला मला भाकरी कशी झाली आहे पाहू रेखीव का रे?”

कामात मरून झालेल्या सुमंतला अथंकर राग आला

‘तुला भाकरी कशी झाली आहे पाहूनची आहे का? जिवण आहेत त्यांची भूक भागवण्यापूर्वी तुलाच बूक प्रथम भागवितो हूं!’ असे म्हणत त्याने हातातले उलघणें बोराने त्या लांब हातावर मारले त्या सरशी ती हात समोरीत अवृण्व झाला

नंतर सुमंतने आकऱ्या भाजल्या व बोर होते तेथे जाऊन त्याने घडलेली गोष्ट सांगितली त्याने सांगितलेली हकीगत ऐकून बोराना सुमंताचीच भीती वाटली. म्हणाले-

“बाबा रे, तुला भय कसे असते हे शस्त्रविणं आम्हांला शत्रय नाही. तू लीकर इकडून नीच कसा तुला आमच्यावर उपकार होतिला आम्हांला सुखाने जणू हे!’ बोर गवावया करीत म्हणाले.

सुमंत तेवून आपली थोडे अंतर चालून गेला त्याला एक म्हातारी भेटली तिने त्याला विचारले-“कसाला रे बाळा, या बगलत असा फिरतो आहेस? तुमचं गान कोठे आहे? तुम्ही काय काम करता?”

सुमंतने सर्व काही सांगितले व म्हणाला-“बाजी, मय हे कस असत हे पहायची भाजी इच्छा आहे, परंतु मला अद्याप ते कोठे आढळले नाही”

ते ऐकून ती म्हातारी हसव म्हणाली-“तुझ्या सारखीच मला एक नात आहे, मुला ती तुझी इच्छा पूर्ण करील.” असे सांगून ती म्हातारी सुमंतला बरोबर घेऊन गेली

म्हणतारीची नात एक कस्ताद मुलगी होती. सुमत म्हणाला ते तंबे एकून बेकन तिनं एक मुक्ती केली. जवायची वेळ झाल्यावर सुमतला तिनं वाढल बापि थोडो पूर उमी राहिली. सुमत नात काळवून पास लोंडात बालभार कृतवयात ती म्हणाली "बाब, बाब" मी भाजी शिजवली आहे. पण भाजीचो पानेली आणायला विसरलं" असे म्हणत ती संपाक घरात गेली व एक मोठे पातले आणून त्याच्या समोर तिनं ठवले. सुमतनं भाजी काढून घण्यासाठी पानेली- बरेचें सांठण काढले. त्या बरोबर त्यातून टपटप' असा आवाज आला. सुमत दचकून "अ" म्हणाला आणि मागे सरकला. पानेल्यात एक चिमणी होती ती 'चिब' 'चिब' करीत उडून गेली. भय म्हणजे काय हे सुमतला माहीत नव्हते तरी तो त्या चिमणीकडे पहात राहिला.

म्हणतारीची नात एक कस्ताद मुलगी म्हणाली- कळले का आता की भय व भीती म्हणजे कधी असते ती?"

काही दिवसांनी सुमत व म्हणतारीची दुसरा मुलगी दोघांचा विवाह झाला व त्यांनी आपापल्या आईला सुखी केलं

काय हे कळल त्याला 'मा' म्हणतार आस नाही म्हणाला- "होय, भय म्हणजे काय, हे मला जाता कळले आता मी आपल्या आईकडे जातो. पुन्ही दोघी सुद्धा माझ्या बरोबर आलात तर माझ्या आईला फार आनंद होईल." असे म्हणत तो उठून उभा राहिला.

घरात कोणी पुरुष नव्हता म्हणून म्हणतारीला का म्हणवेना. ती गालीचा बरोबर घेऊन सुमताच्या दृष्टप्रमाण त्याच्या बरी नामला निघाली.

सुमत त्या दांपत्या घेऊन घरी पोचल्यावर त्याच्या आईला परमानंद झाला. सर्व मिळून एकत्र राहू लागली. सुमत जवळ मोडून घेतात व बाहेरजं काम करी आणि सर्व प्रकारे तो कामसू दुसरा असल्याचे दिवून आले.

काही दिवसांनी सुमत व म्हणतारीची दुसरा मुलगी दोघांचा विवाह झाला व त्यांनी आपापल्या आईला सुखी केलं

स्तुतीचे गुपित

मगध देशाचा राजा चंद्रसेन याने एकदा आपल्या अध्यात्मशा बोलावून वेध पालटून देशभर फिरून यायला व प्रजा राजाविषयी काय म्हणते ते चौकशी करून यायला सांगितलं त्याप्रमाणे अचण करून आल्यावर प्रधान म्हणाला- "महाराज, प्रजा सर्वत्र आपली स्तुतीच करीत असलेली मला आढळली. राजाला वाटले की प्रजा सरोवरच सुखी असली पाहिजे.

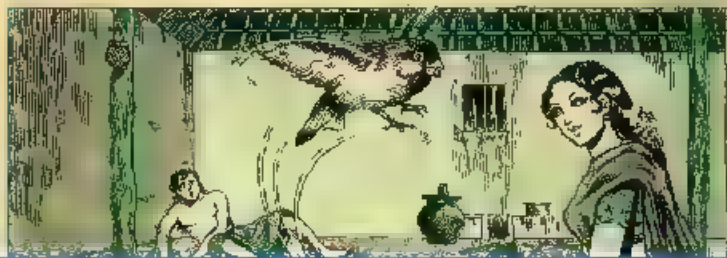
पुढे काही वर्षांनी राजा चंद्रसेन वरण पावला आणि त्याचा मुलगा इंद्रवर्मा राजा झाला. त्यानसुद्धा प्रधानाला देशभर फिरून प्रजेचे राजाच्या विषयी काय मत आहे चौकशी करून यायला सांगितले. दुसऱ्याच दिवशी प्रधान परत आला व म्हणाला- "महाराज, आपल्या राज्याच्या दक्षिणला विक्रमपूर नावाचे जे गाव आहे त्या गावचे लोक आपली फार स्तुती करीत आहेत."

तिसऱ्या दिवशी राजा स्वस वेध पालटून विक्रमपुरीला गेला. विक्रमपुरी पर्यंतचा रस्ता चांगला करून दिल्या व द्रुतपणे सावलीसाठी झाडे लावण्याची व्यवस्था करून दिली. जागेजागी विहिरी खणून दिल्या आणि लोकांना विश्र्वांती घेता यावी, यासाठी धर्मशाळा बांधून दिल्या.

आणखी काही दिवसांनी इंद्रवर्माने पुन्हा एकदा देशभ्रमण करून प्रजेचे मत काय आहे, चौकशी करून यायला प्रधानाला पाठविले.

या भ्रमण प्रधानाने निवेदन केले- "महाराज, अवन्तीपूरच्या प्रजेच्या मनात आपल्यावर फार श्रद्धा व भक्ती आहे."

राजा वेध पालटून अवन्तीपूरला गेला. तेथे गेल्यावर राजाला कळले की अवन्तीपूरला पिण्याच्या पाण्याची चांगली व्यवस्था नाही. ज्याचे पाणी आणण्यासाठी प्रजेला

दूर जावे लागले म्हणून राजाने अवती-पूरच्या गावकऱ्यांसाठी गावात मोठमोठ्या विहिरी व एक तलाव खणून प्राण्यांची व्यवस्था करून दिली.

जाणली काही वर्षे छोटली. राजाने पुन्हा देशाच्या देशभ्रमण करून आपल्या राज्यकारभाराविषयी प्रजेचे मत विचारून घेण्यास प्रधानाला पाठविले. प्रधानाने परतल्यावर निवेदन केले—“महाराज, देशात कोठेही प्रजा आपली आठवण देखील काढीत नाही.

ते ऐकून राजा इंद्रवर्मा वैष धावतून कांचनपूरचा गेला आणि तेथील प्रजेला कथा प्रकारचा त्रास अनुभवावा लागत आहे, याची चौकशी केली तेव्हा राणाला कळले की कांचनपूरला नदीकाठावर जो आठ-वड्याचा बाजार होतो त्या बाजाराला मायला नदीवर पुल नसल्यामुळे प्रजेला फार त्रास होत आहे.

राजाने राजधानीत परतल्यावर कांचन-पूरच्या नदीवर पुल बांधवून दिला.

आणत्या काही वर्षांना राजाने प्रधानाला पुन्हा देशभ्रमण करून यायला पाठविले. या वेळेस प्रधानाने परतल्यावर निवेदन केले—“महाराज, देशात कोठेही प्रजा आपली आठवण देखील काढीत नाही.

तेव्हा राजा किंमत करून म्हणाला—“प्रधान याचा अर्थ असा की आपली प्रजा सुखी व संपन्न आहे. माझ्या प्रजेला माझ्या मदतीची गरज नाही. प्रजेला कोणत्याही प्रकारची गरज असेल तर ती राजावरच अवलंबून राहिल. वास्तविक प्रजेच्या मनात सामान्यपणे राजाविषयी नागलेच मत असते, कधी कोणत्याही यत्नांची गरज पडली की लोक देशाची आठवण काढतात तशीच प्रजा गरज पडली की राजाचे स्मरण करते. जे लोक राजाला किंवा देवाला विसरतात ते सकारतमयीच त्यांची आठवण काढतात. माझ्या नदिकांना ही गोष्ट चांगली माहीत नव्हती. इंद्रवर्मने प्रजा राजाची या स्तुती करत त्या मागचे खरे गुप्त प्रधानाला सांगितले.

औषधासुरचा मित्रास

गोपाळपूर नावाच्या गावी रामशास्त्री नावाचे एक वैद्यवृत्त रहात असत त्यांच्या हाताला चांगला गुण होता. इतका की लोक म्हणत की रामशास्त्री हे सामान्य वैद्य नसून प्रत्यक्ष शस्त्रतरीचे अस्तरारच आहेत. त्यांनी औषध देण्याचीच सोटी रोगी बरा होतो त्यांनी नाडीवर हात ठेवला की अर्धा आजार बरा होतो. परंतु रामशास्त्री फुलून न जाता नम्रपणे म्हणत—“अहो, मी कसाळा वैद्य? तुमचा माझ्या औषधावर विस्वास आहे, म्हणून जाजार बरे होताना रामशास्त्रीच्या नम्रपणामुळे त्यांची स्मृती जास्तच वाढत गेली आणि लोक म्हणू लागले— वैद्य असावा तर असा स्वतःची किंवा स्वतःच्या औषधाची थोरवी आपल्या तोंडाने हा गुह्यस्थ कधी मात नाही!”

एकदा रामशास्त्रींनाच जुलाब होऊ लागले आणि ओकाम्या येऊ लागल्या. प्रत्येक

जण वैद्यवृत्तांना काही सा काही उपाय औषध सुचवू लागले. एकाने विचारले—“वैद्यवृत्ता, तुमच्या पेटीतले कोणते औषध काढून देऊ हो?” जाणली एकाने शेजार-गावच्या लक्ष्मणशास्त्रींचे औषध घेऊन पहावे, असे सुचविले.

लक्ष्मणशास्त्रींचे नाव ऐकून राम शास्त्रींनापण त्यांच्याकडे जाण्याचा उत्साह वाटला. रामशास्त्री काही वैद्यांनामानीत त्यांची लक्ष्मणशास्त्री एक होत म्हणून रामशास्त्रींनी वैद्यगादीन त्या गावची वाट धरली.

परंतु लक्ष्मणशास्त्रींच्या गावी जाऊन पाहतात तर त्यांच्या बराला कुलूप लावले होते. चौकची करता कळले की लक्ष्मण शास्त्रींना कुत्रा चाबला म्हणून ते गोपाळ-पूरच्याच गोपाळशास्त्री नावाच्या वैद्याकडे गेले आहेत.

राजशास्त्र्यांनी विचार केला की लक्ष्मण शास्त्र्यांच्या इतका विनयास गोपाळ-शास्त्र्यांच्या औषधावर आहे, तर आपणही त्यांच्याचकडे जावे व त्यांच्याचकडून औषध घ्यावे लक्ष्मणशास्त्र्यांच्या आजार बरा करण्याची शक्ती ज्या बंधात आहे तो आपला आजार का बरा करणार नाही? म्हणून रामशास्त्री पुन्हा गाडीत बसून आपल्या गाडी परतले.

परंतु गोपाळशास्त्रींच्या बरापर्यंत जायला गाडी रस्ता नेव्हूता. म्हणून गाडीत बसून बोले अंतर गेल्यावर रामशास्त्री गाडीतून उतरून पायीच निघाले लोकांनी त्यांना घेऊन गोपाळशास्त्रींच्या बरापर्यंत तंळ ते गोपाळशास्त्रींच्या घरी पोचले तेव्हा त्या घरातून बायकांच्या रडण्याचा आवाज ऐकू आला. लोकांची मोठी गर्दी जमली होती. त्या गर्दीत लक्ष्मणशास्त्रीसुद्धा एक होते.

रामशास्त्र्यांनी लक्ष्मणशास्त्र्यांना विचारले "का हो, शोक रडताहेत का?"

यंला का?"

लक्ष्मणशास्त्री रामशास्त्र्यांना ओळखत नव्हते ते राजशास्त्र्यांना म्हणाले—"कोपी घुसरा रोगी नाही हो, स्वतः गोपाळशास्त्रीच चारलं काळ रात्री एकाएकी त्यांचा जुलाब होऊ लागलं आणि ओकाच्या होऊ लागल्या ते इतर कोणी आजारी आला की भय म्हणून प्रत्येकले पायी किंवा थंम दंडून लोकांचा आजार बरा करीत परंतु त्यांचा स्वतःच्या संज्वावर निर्यास नव्हता. म्हणून ते रामशास्त्री-नांवाच्या या गावच्याच वैद्याकडे औषध घ्यायला गेले होते, परंतु वाटतच ते वारले."

ते ऐकून रामशास्त्री स्वतः व त्यांच्या बरोबरचे लोक चकित होऊन परस्परकडे पाहू लागले रामशास्त्री म्हणाले—"जला सी आपल्या आजाराचा इलाज स्वतःच करतो. आता माझ्या औषधावर माझा विकास बसला आहे!"

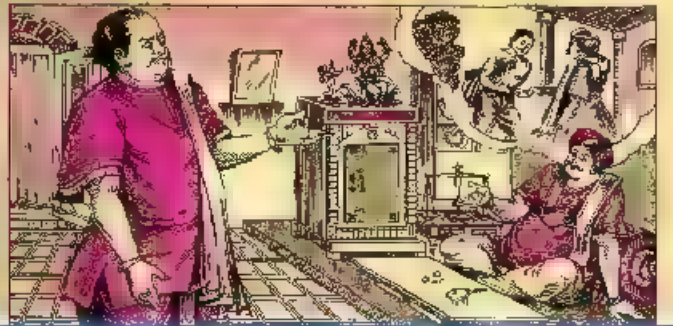
दगडाची किंमत

सुलोचनबोट रस्ताचे पारवी होते त्याच्या शेजारी एक श्रीमंत गृहस्थ रहित असत सुलोचन बोटनी त्या श्रीमंताच्या घरी एका गरीब माणसाचा दाररोज फेचा भागीत अहतांना पाहिले म्हणून गुप्तद्वारे काढून त्यांनी त्या गरीब माणसाचा कोणाकडे विकारले

"मी आक्या मिळकतीतला सोडा बाय वररोज यांच्याकडे जमा करतो माझ्या मुलीचे लग्न ठरलं आहे, उद्यां परकां मी त्यांच्याकडे जमा केलेमी सर्व रक्कम घरात येणार आहे." तो गरीब माणूस म्हणाला.

सुलोचनका कळते की तो श्रीमंत सावकार त्या बिचाऱ्याला कसविष्याच्या विचारात आहे म्हणून त्यांनी त्या गरिबाला एक दुकती सुचविली. त्या गरीब माणसाभि, सुलोचनबोटने दिलेले वार दगड नेऊन त्या सावकाराला जपून ठेवामता सांगितले त्या सावकाराने ते दगड सुलोचनबोटला बांधकामे सुलोचनबोट धारकाईने दगड पाहून म्हणाला—"हे कच्चे दगड आहेत वास्तव्यवर अत्यंत दगडाची किंमत चार-पाच हजार तरी येईल."

त्यानंतर सुलोचनबोट गरीब माणसाचा म्हणाला—"जला दू जाऊन आपले पैसे मागून ये" त्याने पैसे मागताच त्या सावकाराने त्याचे सर्व पैसे घेत दिले आणि बरोबर आपली कोटनेतरी वार दगड दिले गरीब माणसाकडून बिळावेने दगड सुलोचनबोटला देऊन सावकाराने घासून दगडला सांगितले सुलोचन म्हणाला—"अहो, हे दिरे नाहीत! मीच दिले होते हे त्या गरीब माणसाचा, असे सांगतात हजार खोटे बोलावे आणि एक लग्न करावे, म्हणून एकदाच खोटे बोलावे." सुलोचन म्हणाला

खरे सौंदर्य

एका गावात रघुनाथराव व सदाशिवराव गावाचे दोघे मित्र रहान असत. दोघे लहानपणापासून बरोबर. एका शाळेत शिकले आणि मोडेपणी त्याच गावात स्थायिक झाले. प्रत्येक बाबतीत ते परस्परांचा सल्ला घेऊनच सर्व कामे करीत. रघुनाथरावांना सुंदर घर व सुंदर कपडे आवडत. ते नेहमी कोणासमोर आत तर नीटनटकपणाने जात. त्याचप्रमाणे लग्न करायचे एखाद्या सुंदर मुलीशीच, असे त्यांनी मनाची ठरविले.

दुर्दैवाने त्यांचे बडील अचानकपणे हृदयविकाराने वारले. भरण सधयी त्यांनी मुलांला, जास्वंदा एका मित्राच्या मुलीशी लग्न ठरविले. असल्याचे व तिच्याशीच लग्न करायला लागून त्यांच्याकडून सधन घेतले.

रघुनाथरावांच्या बाईलांच्या मित्राची मुलगी रघान काळी साकळी होती. परंतु

अस्वस्थता फार दुःख होई. तिच्याची लग्न करण्याची इच्छा नसूनही वडिलांना सधन दिले होते म्हणून व मित्र सदाशिवरावांनी प्रोत्साहन दिले म्हणून वडिलांच्या मित्राची मुलगी रुक्मिणी हिच्याशी रघुनाथरावांनी लग्न करून घेतले.

रुक्मिणी लहानपणापासून गरीब कुटुंबात वाढली होती. म्हणून स्वभावाने सहनशील व तप्त होती. ती सर्व कामे सज्ज लावून करी. रघुनाथराव उदयापूर्वीच ती घरातली सर्व कामे उरकून टाकी.

तरी रघुनाथरावांच्या मनात कायकांबद्दल चांगली भावना नव्हती. त्यांच्या मनात हे दुःख राहून गेले होते की त्यांचे लग्न एका सुंदर मुलीशी होऊ शकले नाही.

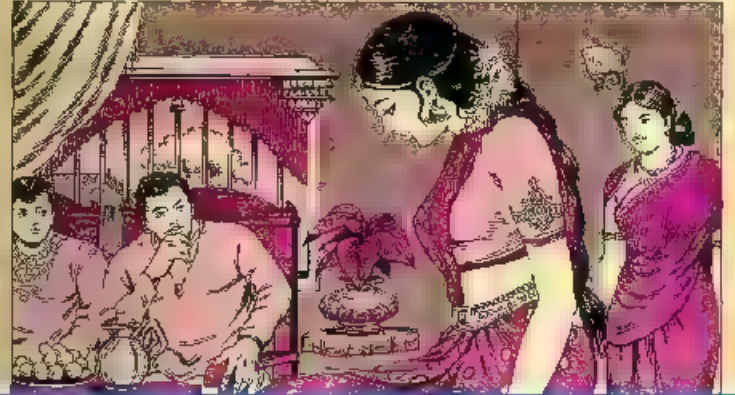
किंतुचं विवस झोटले. एके दिवशी सदाशिवराव रघुनाथरावांकडे लग्न ठरवत

आल्याचे सांगायला आले. व दुसऱ्या दिवशी मुलीला पहायला जायचे. असल्यामुळे बरोबर एक मित्र म्हणून चलायला. मागहू केला. रघुनाथरावांनी ते मान्य केले. त्या दिवशी मित्राच्या आग्रहावरून सदाशिवराव मित्राच्या घरीच जेवले. आणि दुसऱ्या दिवशी दोघे मित्र मुलीला पहायला गेले.

होणारी नवरी मुलगी पारंगती विसायला फार सुंदर होती. रघुनाथराव तिचे सौंदर्य पाहून सक्कल झाले. मुलगी पसत असल्याचे सदाशिवरावांनी कळविले व लग्नाचा मुहूर्त ठरला. रघुनाथरावांनी आपल्या मित्राचे अभिनंदन केले, परंतु आपल्या बाग्यात त्या मुलीसारखी सुंदर मुलगी न आल्याबद्दल त्यांना मित्राचा हेवाच वाटला.

पारंगती सासरी येऊन नांदू लागली. तेव्हापासून रघुनाथरावांच्या मनात रुक्मिणी-विषयी झपाटत गेली. रुक्मिणी मनोभावे पतीची सेवा करी, त्याला काय हव नको ते पाही, परंतु रघुनाथरावांच्या मनात तिच्या विषयी थोडादेखील ओलावा कित्या आर्द्रता नव्हती.

सदाशिवरावांचा संसार भाटल्यावर एकदा रघुनाथरावांच्या मनात मित्राचा समार पाहून जावेसे वाटले. व ते सदाशिवरावांच्या घरी गेले. सधे बराच बर आला होता. तरी बारासमोरची साकळी झालेली नव्हती. सदाशिवरावांनी अत्यंत प्रमाने मित्राला घरात बोलाविले. घरातली स्थिती पाहून रघुनाथराव सक्कल झाले.

कपडे अस्तव्यस्त पडलेले होते. नवरा वायको नुकतेच अंमळणातून उठल्यासारखे दिसले.

इतक्यात पावंती घरांत जातांना दिसली तिचे कस बिछुरलेले होते, तोंडावर घामाचे ओवळ होते आणि डोळ्यावरची झेप अजून गेलेली नव्हती. तिने रघुनाथरावांकडे दुर्लक्षपण पहात पतीला घरात बोलविले. घरात आलेवेळी सदाशिवराव म्हणाले—

‘मिना! बस हं, मी आलोच!’
रघुनाथरावांना उठावेसे वाटले, परंतु मित्राच्या आग्रहावरून बसून राहिले त्याला तबराबायकोची कशावरून तरी घुसफुस होत असलेली ऐकू नाली. सदाशिवराव बायकोची समजूत घालीत होते व ती जास्त जास्त चिडून बोलत होती.

सदाशिवराव काय म्हणत होते ते रघुनाथरावांना स्पष्ट ऐकू आले नाही, परंतु पावंती म्हणाली ते मात्र स्पष्ट ऐकू आले. ती म्हणाली—‘सबे गावभरच्या लोकांना तुम्ही जमा करता, हे घर आहे

की धर्मशाळा?’ हा तर गावातलाच दिसतो आहे, पाला जेवायला बोलवायची गरजच काय?’

सदाशिवराव जास्त बाचाबाची न वाडविता बाहेर आले, परंतु रघुनाथराव निवून जात असल्याचे त्यांना दिसले. त्यांना मनापासून काय वाईट वाटले की बायकोचे बोलण मित्राने ऐकलं असले परंतु त्यांना कदाचित या गोष्टीची कल्पनाही नसणार की रथीच्या बायकोने रघुनाथरावांच्या डोळ्यात कसे चांगले अंजन घातले होते.

घरी परत आल्यावर रघुनाथरावांनी विचार केला, मी जे मीदये मानीत आलो ते खरे सौंदर्य होते का? कारण चंगल पाऊल टाकण्यावर आपल्या घरातली टापटीप, बायकोची नीटनेटकी बायणूक आणि मित्राच्या घरातली रीत दोन्हींची निच त्यांच्या डोळ्याममोर तमी राहिली आणि त्यांना वाटू लागले की हविर्मातीत जे सुंदर मारीत्व आहे ते ओळखण्याचा त्यांनी कधी प्रयत्नच केला नव्हता.

ब्रह्मदेवाच्या सातसपुत्रांपैकी धर्म नामक स्वस्तीने वसू प्रजापतीच्या मुलीपैकी दहा मुलींचा विवाह केला. धर्म थाला चार मुलगा होते. त्यांची नावे भनुक्रमे, हरी, कृष्ण नर व नारायण अशी होती त्यांच्यापैकी धोरल दोघ योगाभ्यास करू लागले व योगी झाले.

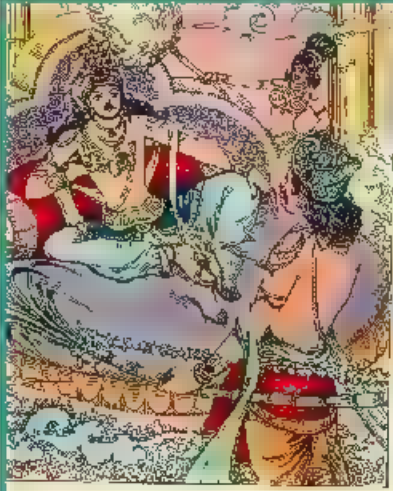
नर व नारायण हिमालय पर्वतावर चढून गेले व त्यांनी संताकिनी नदीच्या काठी हजार वर्षे तपश्चर्या केली त्यांच्या तपश्चर्यामुळे पर्वत क्षपित झाले व वृक्षी कापू लागली. कोणी धोर तपश्चर्या करू लागला की इद्राचे आसन डागू लागे म्हणून इद्राने त्या दोघांची तपश्चर्या भंग करण्याचे ठरविले.

तो ऐरावतावर बसून नर व नारायण होते तेथे आला व म्हणाला—‘हे मुनिकर्ष हो! मी तुमच्या तपश्चर्यावर प्रसन्न होऊन तुम्हाला नर बायला आलो आहे मी इंद्र आहे आतां तुम्ही ‘आपली तपश्चर्या थांबवा!’

समाधिस्थ नरनारायणांना इद्र म्हणाला—‘तु जणूकाही पंक्च आला नाही. त्यांनी त्यांच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले.

तेव्हा इद्राला राग आला. त्याने माया रचली हजारो सिंह, बाघ, चित्त, लांडगे आणि नयसाप दिसू लागले. प्रलय काळा-सारखा महापूर आला आणि दावानल सर्वत्र पसरू लागला त्याच बरोबर सर्वत्र अंधकार पसरला आणि त्या पाठीपाठ

दगडांची धुण्टी होऊ लागली' परंतु इंद्राच्या या इंद्रजालाचा काही एक परिणाम नर-नारायणावर झाला नाही. ते तपश्चर्यात लीन होते.

मी नर वेंतो म्हणालो तर विकडे लक्ष दिले नाही. हिंस पशूंची, अंधकाराची व जल प्रलयाची या दोघांनी पर्वा केली नाही. तेव्हा नरनारायणांची तपश्चर्या कशी भंग करायची? इंद्राला कळना. शेवटी इंद्राच्या लक्षात आले की वांचीज, सय्याचीज व कामबीज यांची कोणत्याही मंत्राचा जप करून महादेवाला प्रसन्न करण्यासाठी जे तपश्चर्या करीत असतात त्यांच्या नारायण मोठे शस्त्रं करणे. देवता

इंद्र देवळांकात पातळा आणि कामदेव व वसंत याना बोलावून त्यांना म्हणाला :

“नर व नारायण बदरिकाश्रमात दीक्षा-पूर्वक तपश्चर्या करीत आहेत त्यात आपल्याला पोका आहे. मी त्यांचा तपोभंग करण्यासाठी त्यांना बरदानाचा लोभ दाखविला. परंतु त्यांनी तिकडे लक्ष दिले नाही. मी काढले दावानल आणि हिंस पशूंची सृष्टी करून त्यांचा विचलित करण्याचा प्रयत्न करून पाहिला, परंतु काही एक कामवा झाला नाही. आता त्यांचा तपोभंग करण्याचे काम तुमच्या हातूनच होणे दिसून आले. म्हणून तुम्हांला मी बोलाविले. कामदेवा, तू वसंत ऋतूला व अप्सरांना बरोबर नेऊन हे काम पुरे करून ये. तू ब्रह्मा, विष्णू व महेश यांचे स्मरण करून तपश्चर्या करणारांना देखील त्रिकलं आहेस. मग या सामान्य मानवांना त्रिकलं तुला अज्ञानच नाही. रंभा आणि ज्या अप्सरा आहेत त्यांच्या पैकी एकीला बरोबर नेऊन तरी पुरेले तरी देवीला तू कित्येक अप्सरांना बरोबर घेऊन जा. त्यांच्या समोर किती घोर वपस्वी असला तरी त्यांचा तपोभंग निश्चित होईल.”

कामदेव म्हणाला—“हे देवेंद्र ! भक्ति तर तुझा शेवट दास आहे ! मुर्या आजचं

माझे निवेदन ऐकून मी तू म्हणालास ते खरे आहे. मी ब्रह्मा विष्णू व महेश यांचे स्मरण करून जे तपश्चर्या करतात त्यांचा तपोभंग करू शकेन परंतु जे देवीची आराधना करून तपश्चर्या करीत आहेत त्यांचा तपोभंग करणे मला तरी शक्य नाही. कामबीज मंत्राचा जप करीत ध्यानमग्न असणाऱ्यांच्या साठला आप्याचे साहस मी करणार नाही. नर व नारायण शक्तीने उपासक आहेत त्यांच्या अवलंबास माझे पुष्पबाण पांचणे शक्य नाही.”

ते ऐकून इंद्र म्हणाला—“जर पुष्पबाणांचा उपयोग करणं तुला शक्य नसेल तर तू काहीतरी माया करून हे कार्य संपन्न कर. हे देवकार्य आहे व ते तू केलच पाहिजेस.

त्यानंतर कामदेव निरुत्तर झाला. त्याने प्रथम वसंत ऋतूला बदरिकाश्रमात पाठविले. त्यानंतर तो स्वतः रंभावगैरे दाहीना घेऊन निघाला.

वसंत ऋतूचा प्रवेश ह्मिताच बदरिकाश्रमातल्या वृक्षलतांना नवीन परलवी व फुलू आली. सर्वत्र फुलांचा सुवास दगदगू लागला. पोपटांचे बंदे या झाडावरून त्या झाडावर उडू लागले. अमर गुजारण करू लागले. कोकिला बोलू लागली.

नर व नारायण शिधिर ऋतूत वसंत ऋतूचे ते आगमन पाहून चकित झाले. त्यांना प्रका होऊ लागली की त्यांची तपश्चर्या भंग करण्यासाठी इंद्रानं ही माया रचली असावी.

त्यांना शंका आली तसेच झालं. कामदेव रंभा, मेतका वगैरे सोळा हजार पक्षात अप्सरांना बरोबर घेऊन कोकिला, पोपट इत्यादी पक्षांसह आणि हातात धनुष्य व खांद्याला पुष्पबाणांचा भंडा घेऊन त्यांच्या समोर येऊन उभा राहिला. नर व नारायण यांनी काही वेळ जप बंद केल्या व कामदेवाकडे आश्चर्यचकित होऊन काही वेळ पहात राहिले.

अप्सरांनी नर व नारायणांना प्रणाम केला व नृत्य गायन करू लागल्या त्यांचे ते नृत्य पाहून व गायन ऐकून तर नारायण पक्क झाला व म्हणाला- 'आमची तपश्चर्या भग करण्यासाठी इतक्या तुम्हांला कामदेव व वसुधेच्या बरोबर पाठविले आहे त्याच्या मनांत भय व भीती उत्पन्न झालेली दिसते आहे तरी आम्ही म्हणतो ते एका तुम्ही आयका इतक्या बुद्धिमान आत्म्यात, दमत्या असाल या बदरिकाश्रमात तुम्ही आमचे आतिथ्य ग्रहण करून विश्रंती घ्या इद्राच्या आज्ञेने तुम्हांला इकडे पावे लागले, नाहीतर तुम्ही स्वतः होऊन इकडे कशाच्या वाळा असता? इद्राला भय झाला

५५

आहे, नाहीतर तुमच्या करवी आमची तपश्चर्या भग करविण्याचा विचार त्याच्या मनात गेला नसता वानां तुम्ही पहात राहा, तुमच्या सौंदर्याला लाजवतील असा सुंदर स्त्रियांची सुष्टी आम्ही करतो"

असे सांगून नारायणाने आपली उजवी मादी ओपटली. वल्काळ ऊंचेली आपल्या सखी बरोबर प्रगट झाली तिचे सौंदर्य पाहून अप्सरा नर व नारायणांना म्हणाल्या- 'आम्हांला क्षमा करा! तुमच्या तपोबलाची कल्पना नसल्यामुळे तुमचा तपोभग काप्याच्या हुतून आम्ही आलो होतो या पूर्वी आम्ही अनंत तपस्वी मुनींची तपश्चर्या भग केली परंतु आज आम्ही तुमच्या समोर झूत ठेकल आम्ही हे मानून मनाचे समाधान करून घेतो की इद्राने आम्हांला इकडे पाठवून आमच्यावर उपकारण केले, नाहीतर तुमचे दर्शन आम्हांला लाभले नसते '

नर व नारायण स्मित करून म्हणाले- तुम्ही आता या ऊंचेशेला आपल्या बरोबर घेऊन चला व इद्राला आम्ही ही भेट पाठविली आहे, असे त्याला सांबाळत तुमचे कल्याण होई, देव व देवेंद्राचे कल्याण होई आता तुम्ही स्वस्थ चित्ताने परत निघा !'

तेव्हा अप्सरा नम्रपण म्हणाल्या- "महानमन ! आम्हांला घेऊन जाण्याची

आज्ञा करू नका ऊंचेली वगैरे ज्या सुंदर स्त्रियांची सुष्टी आपण केली आहे त्या इद्राकडे जातील आम्हांला तुमच्या सेवेत येवंचे राहण्याची अनुमती द्या

"तुम्हांला आमच्याकडून काय पाहिजे ते मागून घ्या." नारायण म्हणाला

"आपल्या सारखे थोर पुरुष" विलसं वचन भग करीत नाहीत आमची इच्छा काय हे विचारले तर आमची एकच विनंती आहे आपण आमचे पत्नी होण्याची कृपा करावी आपण हे स्वीकार केले नाहीतर आम्ही स्वतः ला अनाथ मानू ! आपल्या मान्निध्यात राहण्यावर आम्हांला स्वर्गाची सुद्धा गरज भासणार नाही ! अप्सरा म्हणाल्या

तेव्हा नारायणाने विचारले- 'घडी वारा व ऊन सहन करून आम्ही जे तप केले ते सर्व तुमच्या तपस्यावर अर्पण करू म्हणता? ते बरोबर होईल का?'

हे मुनिवर्य ! आम्हां देवांनांच्या महासात गंधमादन पर्वतावर सुखोपभोग करीत आमुष्य घालविण्यात जो आनंद आहे तो स्वर्गातही प्राप्त होण शक्य आहे का?'

अप्सरांनी विचारले ते एकल्यावर नारायणाला त्याची चूक लक्षात आली अत्यंत मोठे मोठे ओलून आपली तपश्चर्या भग करण्यासाठीच आल्या

अहेत तेव्हा आपण मोलच रहायला हवे होते परंतु आपला धर्म सोडून या अप्सराहून सुंदर अप्सरेची सुष्टी करण्यातही आपण चूक केली त्यांच्यासी बोलण्यात आपण आपल्या मनाचा कमकुवतपणाच प्रकट केला व मोहपाकाने व्यर्थच कसळा तेव्हा क्रुद्ध होऊन त्या अप्सरांना तेथून पळवून जाण्याचा विचार त्यांच्या मनात आला परंतु तसे करण म्हणजे हिंसा होईल असा विचार करून ती गप्प राहिली

त्याच्या मनातील द्विविधा ओळखून नर त्याला म्हणाला- 'मित्रा ! कोप करण तर काणत्याही व्यक्तीला उचित नाही

अहंकार केल्यानेच प्राचीन काळी आपले भ्रतृदादाशी युद्ध झाले. तेव्हा तू शांत-चित्तानेच या अप्सरांना निरोप दे।”

ते ऐकून नारायणाचे मन शांत झाले. तो म्हणाला-“अशा परिस्थितीत की त्रिघांढरोबर विहार करणे हे कल्पनेबाहेरच होईल. म्हणून तुम्ही तूर्त स्वर्गलोकी परत जा. माझे अंतर्भंग न करण्याचा अनुग्रह तुम्ही केलाच तर मी द्वापर युगात तुमच्या इच्छेप्रमाणे तुमची इच्छा पूर्ण करीन. देवांच्या इच्छेला मान देऊन मी द्वापर युगात अन्म घेईन. तुम्ही राजकन्या होऊन अन्म घ्या आणि ती तुमचा तत्त्वाचा पत्नी म्हणून स्वीकार करीन.”

ते ऐकून सर्व अप्सरा ऊबशीला बराबर घेऊन इंद्राकडे गेल्या व इंद्राला घडलेला वृत्तांत सांगितला.

ऊबशीचे सौंदर्य पाहून इंद्र चकित झाला व मनातल्या मनांत त्याने नर व नारायणाच्या शक्तिसामर्थ्याची दाखवणूक केली. त्यानंतर नर व नारायण यांची तपश्चर्या निविष्टन चालू झाली.

बराच पोटा काळ ओटल्यानंतर नर-नारायण दोघांनी षण् ऋषींचा शाप लागल्याने कृष्णार्जुन होऊन द्वापर युगात अवतार धारण केला. कृष्णावतारपूर्वीची कथा अशी :

एकदा भूदेवीने इंद्राकडे जाऊन विनंती केली की तिला भूभार वहाव करणे असक्य झाले आहे. तेव्हा इंद्राने तिला तिच्या दुःखाचे कारण विचारले.

भूदेवी म्हणाली :

भूभार वाढण्याचे मुख्य कारण दुष्ट वरासंध, शिशुपाल, कंस, दम्भ, नरक, शाल्व, केशी, धनुक वत्सक इत्यादि आहेत. हे क्रूर व दुष्ट आहेत. ह्यांचे परस्परश्रींही बरे आहेत आणि अधर्माचरण करीत आहेत. यांचा मार वहाव करणे मला कठीण झाले आहे. प्राचीन काळी हिरण्याक्ष राजाची पीडा दूर करून माझे रक्षण करण्यासाठी विष्णूने बराच अवतार धारण केला होता.

तसाच या वेळी पृथ्वीचा भार हलका करण्यासाठी काही उपाय कर."

इंद्र म्हणाला—"तुझा भार हलका करण्याची शक्ती माझ्या अंगात नाही. तू ब्रह्मदेवाकडे जा. तो तुला काहीतरी उपाय सुचवील. मी तुझा तुझ्या बरोबर येतो. दोघे बरोबरच जाऊ."

त्यानंतर इंद्र भूदेवी बरोबर ब्रह्मदेवाकडे गेला. ब्रह्मदेवाने भूदेवीला येण्याचे कारण विचारले.

भूदेवी म्हणाली—"कलियुगाचा आरंभ लोकरच होणार आहे. राजे व भूपती बापाला भर्मे सोडून चोर व लुटेरे होऊ लागले आहेत. या दुष्टांचा भार मला कसा सहन होईल? या दुष्टांचा संहार करून माझा भार हलका करण्याची व्यवस्था कां करित नाहीस?"

"भूदेवी तुझी इच्छा पुरी करण्याची शक्ती माझ्यात नाही. ती शक्ती फक्त विष्णूत आहे. तेव्हा चल, बापण विष्णूकडे जाऊ." असे तिला समजावून सांगून

ब्रह्मदेव आपल्या हंसवाहनावर बसून भूदेवी व इंद्राबरोबर वैकुंठ लोकात गेला.

विष्णूने सर्वांना प्रेमपूर्वक येण्याचे कारण विचारले. ब्रह्मदेव म्हणाला—"भूदेवी म्हणते की तिला भूभार असह्य झाला आहे. म्हणून तू जर आपण पुनर्जात्या शेंबटी अवतार धारण केलास तर बरे होईल. अनाथांचे रक्षण करणे तुझ्या विवाध इतर कोणाला शक्य आहे?"

तेव्हा विष्णू म्हणाला—"योगमायेसमोर तू, मी व संकर आणि सर्व देव वरतन आहेत. म्हणून तिची जशी इच्छा व आज्ञा असेल तसे आपण करू या. तिच्या इच्छेनेच मी या पृथ्वी अवतार धारण केले. नाहीतर मत्स्य, नराह व इतर प्राण्यांच्या रूपे अवतार धारण करण्यात काही मुळ मिळते का? श्री रामावतार घेऊन किती कष्ट सोसले, हे माझे मलाच ठाऊक. मला स्वतःची अशी इच्छा कोठे प्राप्त झाली? म्हणून तुम्ही त्या जगमातेची आराधना करा. तुमची इच्छा पूर्ण होईल." विष्णूने त्यांना सल्ला दिला.

शेरास सव्वा शेर

बापा मुत्ताराला दोग मुलगे होते.

मोठ्याचे नाव शिवराम व धाकट्याचे गोविंद होते. शिवराम अहिरात एका व्यापाऱ्याकडे हिंदीव लिहिण्याचे काम करी. गोविंद बेताचा धिकलेला होता. म्हणून तो बापाला मुत्तारकामात मदत करी. बापाच्या हाताखाली त्याने मुत्तारकाम चांगले शिकून घेतले होते.

एकदा गोविंद आपल्या मोठ्या भावाला भेटायला गहरात गेला असता घरी बाबा सुतार हुबयाच्या विकाराने आजारी पडला. गोविंद परत येईपर्यंत आपण जगतो की घरी याची शाकवती बाबा मुत्ताराला वाटेना. म्हणून घोजारच्या एका श्रीमंत व्यापाऱ्याकडे जाऊन त्याच्या हातात एक पैशाची शेंली देत ते म्हणाले—"गोपू शेट! ही माझी बायब्यभराची कमाई आहे हे पाच हजार रुपये माझ्या दोघां

मुलांला, ते माझी उत्तर शिया करायला येतील तेव्हा या. मी तुम्हांलाच मोठा मानून मुलांची जबाबदारी तुमच्यावर टाकीत आहे."

गोपूशेटने मान्य केले व पैशाची पिशाबी घरात नेऊन ठेवली आणि परत येऊन पाहाती तर, बाबा मुत्ताराने शेंबट्या स्वास सोडला होता. जेणेच गहरात राहणाऱ्या मुलांकडे बातमी पोचविण्यात आली. दोघां मुलांनी येऊन बापाची उत्तरशिया केली. त्यांना घरातल्या एका कपाटात बापाने लिहून ठेवलेली एक चिट्ठी मिळाली. गोपूशेटकडे जाण्यापूर्वी बाबा मुत्ताराने चिट्ठी लिहून कपाटात ठेवली होती. चिट्ठीतला मजकूर असा—

"मी बरीच वाट पाहिली गोविंदा परतेले म्हणून. माझ्या जवळ जे पाच हजार होते ते मी गोपूशेटकडे ठेवले आहेत.

तुम्ही त्यांच्या सल्ल्याप्रमाणे त्या पैसांचा उपयोग करा. आळशासारखे वस्तू राहू नका, कामधंदा करून सुखीते रहा.”

तुमचा बाबा!

बाबा सुताराच्या मुलांनी चिट्ठी नेऊन गोपूशेटला दाखविली. गोपूशेट त्यांना काहीच माहीत नसल्यासारखा म्हणाला— “विचान्याने मरतेवेळी माझ्याकडे पैसे ठेवायचा विचार केला असावा! परंतु मला देण्यापूर्वीच चर्मराजाने बोलावणे आले. चराच चांगलं शोधून घ्या, सार्धी कोपण्यात कोठेतरी ठेवले असतील.”

गोपूशेटने लजाडी केली असल्याचा संशय दोघांनाही आला. कारण मरण आले

त्यापूर्वी गोपूशेटला बाबा सुतारा भेटून गेल्याचे व दोघांचे काहीतरी महत्वाचे बोलणे झाल्याचे त्यांनी ऐकले व त्यांना हेही कळले की बाबा सुताराला मरणपूर्वीच गोपूशेट त्याच्या घरी पोचवायला गेला होता. गोपूशेटच्या हातात पैसे देण्यापूर्वीच बाबा सुताराने चिट्ठी लिहून ठेवली होती. परंतु मृत्यूपूर्वी त्याने पैसे दिले की नाही, या विषयी संशय करण्यासारखे कारण नव्हते. चराच इतकी घोंडी रखवून कोठेही दिसली नाही.

बाबा सुताराच्या मुलांनी गोपूशेटला चांगला धडा शिकावायचे ठरवून एक उपाय झोचला. मान गोपूशेट म्हणाला त्याच त्यांचा विश्वास वसला असल्याचे सांग केले.

शिवराम गोपूशेटच्या घरी जाऊन म्हणाला—“आमच्या चौबानी जालेनेळी आम्हाला तुमच्या हातात सांपविले. मातां तुमचा आधार आहे आम्हाला. गोविंद सुतार काम करून गावातच रहायचे म्हणतो आहे. त्याला एकट्याला सोडून मला गावात जावेसे वाटत नाही. मला येथेच निर्वाहाचा मार्ग काही तरी दाखवा.”

“आमच्या घराचा जमाखर्च पुकळ लिहयचा असतो. माझ्याकडेच राहून काम

कर. एवढा मंदत मा नाही का करणारा?” गोपूशेट म्हणाला.

शिवराम गोपूशेटच्या घरी कामाला लागला व त्याने घरच्या सर्व लोकांचा विश्वास संपादन केला. तो त्यांच्याच कुटुंबातला एक मानला जाऊ लागला. त्याला त्या घरातली बारीकसारीक सर्व माहिती मिळाली.

गोपूशेट आपले सर्व पैसे एका मोठ्या पेटीत ठेवत असे. ती पेटी चराच सर्व हिट करित अशा-बागी ठेवलेली असे. त्यात जुने कपडे, कमी किमतीच्या वस्तु टाकून ठेवलेल्या असत त्या शिवाय त्यात आणखी काही ठेवलेले नाही हे दाखविण्यासाठी त्या पेटीवर एक जुने कापड टाकलेले

असे. परंतु चराच कोणाचा तरी डोळा सतत त्या पेटीवर असे.

तरी शिवरामने त्याला संघी मिळाल्यावर त्या पेटीची लॉबी, बंदी व जंची खान मापून दिपून ठेवली.

एके दिवशी रात्री गोपूशेटच्या घराच्या दाराची कडी कोणी जोराजोराने वाजविली. गोपूशेटला जाण आली व त्याने दार उघडले. बाहेर कोणीतरी राजकुमारासारखा उंची कपडे घालून उभा होता. त्याच्या पाठीमागे काळोखात आणखी काहीजण उभे होते.

त्या राजकुमाराने गोपूशेटला नमस्कार केला व म्हणाला—“या आसपासच्या प्रदेशात तुमच्यासारखा श्रीमंत माणूस कोणी

नसल्याचि ऐकती. आम्ही 'बैजारच्या' राज्याचे माडक, आमच्यावर एकाएकी एक मोठे संकट कोसळले. मी काही जीववस्तु उचलून घेऊन निसटून आलो आहे. आमचं सर्व वन व दागदागिने या पेटीप आहेत. पुन्ही ही पेटी मेहरबागी करून आपल्याकडे ठेवून घेतली तर चांगले बिबस आल्यावर आम्ही ही परत घेऊन जाऊ. एवढी कृपा आपण केली तर आपले उपकार आयुष्यभर विसरणार नाही."

तोपर्यंत गोपूशेटने ती पेटी पाहिलीही नव्हती. ती बाहेरच्या ओट्यावर ठेवलेली होती. जिवापावर एक सक्ताची कपाट

घातलेले होते, काळोखात विसवत नव्हते. गोपूशेटने ती पेटी आपल्या घरात ठेवायला मान्य केल्यावर राजकुमाराच्या माणसांनी ती घरात आणली व गोपूशेटने आपली पेटी बाजूला सरकवून राजकुमाराची पेटी ठेवायला जागा करून दिली.

राजकुमार निरोप घेऊन आपल्या लोकांसह निघून गेला. गोपूशेट आपल्या नशिवाची वाखाणणी करीत झोपला. या राजकुमाराच्या चांगले दिवस आले माहीत तर आपल्याला आयुष्य भर या राजकुमाराच्या पेटीचा भरवसा ठेवायला हरकत नाही, मनांतले मांडे खात गोपूशेट झोपले.

त्यानंतर काही वेळाने राजकुमाराच्या पेटीवरचे मखमली कापड सरकून खाली पडले. पेटीचे झाकण उघडले गेले. पेटीतून गोविंद बाहेर आला. त्याने पेटी बंद केली व गोपूशेटच्या पेटीवरचे जुने कापड तोवर टाकले आणि तो बाहेर निघाला होता त्या पेटीवरचे मखमली कापड गोपूशेटच्या पेटीवर टाकून काही आवाज केल्याशिवाय बागच्या वाराने निघून गेला.

गोपूशेट झोपेत असतां कोणीतरी पुन्हा सार बाजविले. गोपूशेट दचकून आगा झाला. आजूबाजूला काही सशस्त्र शिपाई

आलले?"

एक शिपाई करड्या आवाजात म्हणाला-
"मी तुला विचारतो त्याचे उत्तर आधी दे. बेजारच्या राज्याचा राजकुमार काही वेळापूर्वी दकडे घेऊन गेला होता का? त्याने दोन पेटी या तुमच्या घरात आणून ठेवल्या होत्या का? त्याला घेऊन आणायला नव्या राजावर हुकूम आहे."

गोपूशेट घरचेर कापू लागला.

"तो राजा लगेच निघून गेला. आमच्या घरात एक पेटी ठेवून गेला त्या पेटीत काय आहे, मला माहीत नाही. पाहिजे तर ती पेटी घेऊन जा." गोपूशेट म्हणाला. शिपायांनी आजूबाजूला ठेवलेल्या दोन पेटी या पाहून विचारले-"या दोन्ही स्थापान ना?"

जुने कापड घातलेली पेटी त्याची स्वतःची असून मखमली कापड घातलेली राजकुमाराची असल्याचे गोपूशेटने सांगितले. म्हणून "बरे तर, तू सरळ माणसासारखा बोलतो आहेस म्हणून तुझ्या शब्दावर

विश्वास करून ही एकच पेटी घेऊन जातो." असे सांगून शिपाई मखमल घातलेली पेटी उचलून घेऊन गेले.

त्या पेटीतून गोपूशेटचा सर्व पैसा होता. बऱ्याच वेळानंतर जिवातशीव आल्यासारखा गोपूशेट उठला आणि मोठे संकट टळले असे मनाशी म्हणत तो जुने कापड पेटीवरून काढले. झाकण उघडून पाहिले तर बात काय होते? रिकामी पेटी होती.

उज्याडे पर्यंत सर्वस्व लुटले गेल्याबद्दल गोपूशेट व घरातली माणसं खूब राहिली. उजाडल्यावर मेहबागीने चिपरास आला व घडलेले वृत्त ऐकून म्हणाला-"आतां तुमच्या घराचा हिशोब काय पहायचा? होवे नव्हते ते तर गेले!" असे म्हणत दोळे पुडोत निघून गेला.

काही दिवसांनी बाबा सुताराने ठेवलेले पैसे मुलांना परत मिळाल्याची गोष्ट गावात पसरली. गोपूशेट काय बोलणार? दोघां भावांनी मिळून व्यापार सुरू केला व पुढील आयुष्य सुखाने घालविले.

